Signatura
Stručka C 1653
Po

19/10 28 Gta Krešić 25

Medjunarodno-pravni položaj bosanskih vladara Kotromanića

17260

do pada Bosne 1463.

Napisao

Iv. Jablanović.

Preštampano iz „Hrvatskog Dnevnika".

KNJIŽNICA
hrvatskog kulturnog društva
„NAPREDAK"
U SARAJEVU.

Sarajevo
Tiskara Vogler i drugovi
1906.

Tek. broj 7254
Glavne knjige II

BIBLIOTEKA GRADA SARAJEVA
ZAVIČAJNA ZBIRKA
OPŠTINSKA NARODNA BIBLIOTEKA
„HASAN KIKIĆ" - SARAJEVO
Sign. II 489
Inv. br. 51307
940.1 (949.71
Sarajevska
sp
I 33
94(497.15):341"13/14"
0117260
BIBL. GRADA SARAJEVA
COBISS
Ja-po
Signatura II 272
Struka 4780
HRVATSKA NARODNA ČITAONICA

U djelu »Die österreichisch ungarische Monarchie in Wort und Bild«, što ju izdaje c. i kr. dvorska državna tiskara u Beču u svesku »Bosnien und Hercegovina« u odsjeku »Die Geschichte« piše pisac toga odsjeka, naime Ljudevit pl. Thalloczy, povijest ovih zemalja.

Odlučno niječe učeni pisac, da je Bosna bila igda potpuno suverenom državom, već da je podložna bila ugarskom kralju kao lenskom gospodaru, pa da se je takovom i priznavala.

Na više mjesta u pomenutom članku izražena je ta misao, a i čitav članak odiše tom idejom.

Patriotska dužnost s jedne strane, a sveta ljubav k istini s druge, nalaže nam, da na temelju istoričkih dokaza crpljenih iz nesumnjivih vrela i djela prvih naših povjesničara, koje ćemo diljem ove rasprave navagjati, da je Bosna bar od druge polovine XIV. stoljeća pa do feta u istinu bila pot-

puno samostalna, suverena pod vladajućom porodicom Kotromanića, od kojih i datira zgrada bosanske države.

Ban Stjepan II. Kotromanić prema Ugarskoj.

Karlo Roberto bješe učinio Stjepana Kotromanića (1322.—1353.) samostalnim banom Bosne, neovisnim od ikog drugog i pridružio mu oblasti Usore, Soli i Dolnjih krajeva. Ne samo čuvstvo zahvalnosti nego i tadanje stanje susjednih Bosni država učinilo je bana odanim i vjernim kralju Karlu Robertu. Iz tog nicala je obojici i kralju i banu korist; kralj je računao na pomoć banovu, a banu se pružila prilika, da se upliće u poslove hrvatsko-dalmatinske. Odanost i prijateljstvo učvrsti ne malo i tim, što je kralj dao banu jednu rogjakinju svoje supruge za ženu, po imenu Jelisavu, kćer kujavskog vojvode Kazimira*). Ovom ženitbom se podigao ugled bana Stjepana nad svim hrvatskim knezovima i velmožama. Oko godine 1325. dogje i humska zemlja pod vlast banovu**), ali ona ne ko dar

*) Bielovski, Monum. Poloniae II. p. 661.

**) Monum. Ragusina I. p. 259.

kralja Roberta, već banovom vlastitom moću stečena. Osvoji ban i krajinu makarsku, pak župe Dumno, Hlivno i Glamoč, od kojih posta oblast Završje, zvana kasnije Zapadne strane, a sve silom svoga oružja*)

Tim se je bosanska banovina domogla mora i zadobila novu snagu, da postane jednom jaka i velika država.

Ban se odsele naziva**) »gospodin svem zemljam bosanscem i humscem i dolnjem krajem«, »po milosti Božjoj ban Bosni i Usori i Soli i gospodin humskoj zemlji«; poklanja g. 1333. Dubrovčanima »vas Rat i Ston i Prevlaku i otoke oko Rata« i sklapa s njima trgovačke ugovore bez pitanja i znanja ugarskog kralja, svog tobožnjeg gospodara.

Sa nasljednikom Robertovim Ljudevitom I. nije se ban isprva slagao, dapače nastojaše sklopiti proti njemu savez s Mlecima, komu bi imali pristupiti velmože hrvatski, dalmatinski gradovi i kralj srpski Dušan Silni. Ovim činom htio je ban Stjepan prekinuti svaku svezu ovisnosti o ugarskom kralju, koja mu je sigurno nepoćudna bila, jer ga je u njegovim djelima i pothva-

*) Theiner. Monum. Hung. I. p. [illegible]

**) U povelji od 15. kol. 1332.

»HASAN KIKIĆ«

tima smetala. Za Karla Roberta ne htjede tog učiniti, jer mu je branila zahvalnost, što je istom kralju dugovao i rodbinski vez, što je megju njima postojao. Ali čim je zaklopio za uvijek svoje oči Karlo Robert, eto bana Stjepana sa svojim političkim programom.

No domala, uvidjevši, da je Ljudevit I. čovjek misli i djela, poduzetan i smjel, jači od svog oca, pa da proti njemu ne će moći izvesti svoje ideje, ban se čvrsto slijepi s njim, a na posljedku mu se posve povjeri, naziruć u njemu jedinu zaštitu proti premoći cara Dušana, koji bijaše od istoka ozbiljno zaprijetio Bosni. Stog ga vidimo, gdje skupa s Ljudevitom ratuje proti otpornim hrvatskim velmožama i proti Mlečanima, koji su branili od Ljudevitove premoći dalmatinske gradove sebi pokorne. Zadnjih pako godina svoje vladavine ratovaše kao saveznik Ljudevitov i proti caru srpskom Dušanu Silnom.

Odnošaj Stjepana bana prema Ljudevitu I. posta još tjesniji, kad se g. 1353. 20. lipnja jedinica kći banova, lijepa Jelisava, vjenča u Budimu s ugarskim kraljem.

Obazrimo se još jednom na značaj viade bana Stjepana.

Ko malo ko umio je ban Stjepan tadanje političke zapletaje upotrijebiti u korist svoje domovine. Jak, ugledan pred samim papama, koji ga više puta zovu »nobilis vir« »princeps«, »princeps boznesis«, »banus Boznesis«, govore o zemlji, koja je »ejus ditioni subjecta«.*) Ugarski ljetopisac naziva ga »magnificus et potens princeps Stefanus banus boznensis«.**) Mlečani, Dubrovčani, ugarski kraljevi traže njegovu privrženost i prijateljstvo. U čitavom hrvatskom i ugarskom kraljestvu vrijedio je kao privilegovana ličnost, na pola suverenska. Zvao se je »Dei gratia« ban, kovao je vlastite novce. Na svoju ruku poduzima rat s hrvatskim knezovima, ugovara s Mlećanima, sklapa saveze, utvrgjuje trgovačke ugovore na procvat trgovine u svojoj zemlji, neposredno s papom uregjuje vjerske odnošaje svoje banovine, potvrgjuje Dubrovčanima povlastice itd.***) Tako je ban Stjepan Kotromanić utro

*) Theinet. Monum. Ungar. I. p. 674.

**) Joannes de Thvrocz, Chron. Ung. II. Cap. 8,

***) Klaić: Povjest Bosne. 106—141.

put svomu sinovcu i nasljedniku Stjepanu Tvrtku I., koji se po malo oslobodio protektorata ugarskog, te se domogao potpunog državopravnog i megjunarodno-pravnog suverenstva. Da je Ljudevit ugarski smatrao Bosnu svojom vazalnom zemljom u strogom smislu riječi, pa da u njoj nije vidio oblasti, koja se posve pravo i s razlogom otimlje uplivu stranoga žezla — ne bi vezom svojte nastojao bosansku vladalačku kuću s ugarskom svezati i ne bi se udostojao tražiti družicu života i prestolja u jednoj baštinici svoga vazala. Ovom ženitbom, koja je imala bez sumnje politički značaj na sebi, htio je Ljudevit domoći se lakše i uspješnije bosanske banovine, kojoj je bio samo po imenu protektor, gospodar.

Tvrtko I. prema Ugarskoj.

Tvrtko I. doživi smrt cara Dušana silnog, rasap i pad Srbije, ali i vigje kako mu se na sjeveru u Ugarskoj diže pogibeljan po njegovu samostalnost vladar, Ljudevit I. Ugarski, koji se kao zet bana Stjepana Kotromanića smatrao baštinikom Bosne!!

Dok je živio car Dušan silni, pa Srbija bila moćna i jaka, dotle je Ljudevit Anžuvinac tajio i rado gledao Bosnu silnu, ugled-

nu kao bedem proti Srbiji. Ali čim Dušan car zaklopi za uvijek svoje oči, ne htjede Ljudevit imati u svojoj blizini moćna i gotovo posve neodvisna susjeda, kakav je bio ban Stjepan Kotromanić, već promjeni svoju vanjsku politiku prema jugu; ne potpomaže više bana, nego ga gleda što bolje skučiti i učiniti sve to ovisnijim o svojoj milosti i vlasti, te ga postaviti pukim svojim namjesnikom, vazalom u Bosni.

Ne malo je začudno, što se Ljudevit nije polakomio za bosanskom banovinom te ju utjelovio svojoj državi, kao baštinu po Jelisavi, svojoj supruzi, a kćeri pokojnog bana.

Razlog je valjda u tom, što mu je odviše imponovala ona malo ne potpuna samostalnost prijašnjeg bana, moć banovine, koja ne bi htjela u njem gledati nasljednika Kotromanića i svog gospodara. Svakako znao je, da je Bosna za nj još kiselo grožgje, tvrd orah, o koji bi mu se mogao kraljevski zub lako slomiti.

Više je volio malo pričekati, dok mu Bosna kao zrela jabuka pane sama od sebe u krilo.

Nu kraljevski mu se san ne ispuni.

Zalud je Ljudevit otkinuo od Bosne dio humske zemlje sebi kao »baštinu«, zalud je bunio i onako buntovne velmože*) bosanske proti Tvrtku, zalud je potkopavao ugled bana htijuć tako svoj podići.

Velmože su voljeli gledat kao svog gospodara bana Tvrtka, nego premoćnog ugarsko-hrvatskog kralja.

To nije bilo po ćudi Ugrima. Za to g. 1363. poduzima Ljudevit osvjalački rat na Bosnu u dva navrata. Jednu vojsku vodio je on sam, drugu njegovi vojvode. Ugri se vratiše sramotno potučeni, a ban Tvrtko očuva svoj politički individualitet.

Zato se g. 1364. piše ban Tvrtko I. »Dei gracia banus tocius Bosne«.

Malo po malo podiže se ban Tvrtko, a g. 1370. bijaše mu moć i vlast u Bosni prilično velika — nadhrvavši svoje neprijatelje. —

U tom je pokazao svoj neobični duh i neustrašivu volju. Od slaba mladića, razvi se u Tvrtku zrio, iskusan i odlučan muž, koji je umio dobro razmišljati, zrelo odlučivati, a neustrašivo i dosljedno svoje odluke izvagjati. Ko bi rekao, da će od onog mladog

*) Monm. Hung. historica, Acta extera, II. p. 487.

i prezrenog Tvrtka postati prvi i najveći kralj bosanski?

Iza g. 1370. poče Tvrtko sam voditi politiku jugoslavensku onako, kako su ju dosad vodili Dušan silni i Ljudevit Veliki.

Srbija je smrću Dušanovom hrlila u nazadak i propast. Carstvo Dušanovo, ostavši iza njega, ne gotovo i nedovršeno, poče se dijeliti i cijepati. Domaće borbe, navale neprijatelja cijepale su i onako uzdrmanu i slabom Uroševom rukom upravljanu državu. Jagmio je, ko je šta uhvatio. Na sjeveru Ljudevit, na istoku Osmanlija, na zapadu Balšići i Altomanovići, a po srijedi srpski vladohlepni vojvode i knezovi.

A šta Tvrtko?

Bijaše on u rodu s lozom Nemanjića, jer mu je djed Stjepan Kotroman imao za ženu Jelisavu, kćer kralja Stjepana Dragutina (1276.—1282.) S Urošem, koji je god 1371. preminuo, izumrla je muška loza te kuće. Radi toga preuze Tvrtko, kao njegov rogjak po tankoj krvi, tradiciju Nemanjića i pregnu, da prikupi od države svojih praroditelja ono, što se još može spasiti. Budući, da je srpski knez morao nevjerniku plaćati danak, postavi

se Tvrtko na čelo i poče se miješati u srpske poslove.

Osvoji zemlje oko Drine, Travunju, Primorje (Konavle i Dračavicu), jedan dio Raše, te razmaknu megje svojoj vlasti do Kotora i Nikšića s jedne, a do Sjenice s druge strane. U njegovoj vlasti bijaše važno Mileševo*), gdje je bio grob sv. Save, srpskog prosvjetitelja. Uspjesi su mu bili sjajni, jer je velik dio srpskih zemalja podložio i imao u svojoj ruci, a knez Lazar je prama njemu slabo vrijedio.

A šta radi na to Ljudevit Ugarski? Zapleo se još od 1370. g. na sjeveru, kamo je obratio svoju pozornost, radeć da ga zapane kruna kraljevine Poljske.

Tvrtko I. se zakralji.

Videći Tvrtko I., da mu ugarski kralj ne će smetati, odluči svojoj državi podati i vanjski sjaj, te se ne pitajuć ni Ljudevita, ni kneza Lazara dade u Mileševu ovjenčati za kralja bosanskog i srpskog izmegju 27. veljače i 10. listopada 1377. god.**)

Čujmo samoga Tvrtka, kakav značaj daje svojoj krunidbi, kako ju ozbiljno shvaća.***)

*) Jerenek, Handestrassen 36—37.
**) Glasnik zem. muzeja 1893. Str. 425—426.
***) Miklošić: Mon. Serbica p. 186—190.

U znamenitoj povelji podjeljenoj dne 10. travnja 1378. Dubrovčanima piše Tvrtko ovo: »Takožde i mene (Hristôs) spodobi sugubim viencem, jako oboja vladičstvija ispravlati mi, prvěje ot isprva ovd bogodarovanoj nam zemli Bosně, po tom že gospodu mojemu Bogu spodoblšu me naslědovati prěstol moih prěroditel, gospode srpske, za nje bo ti běhu moi prěroditelje o zemliněm carstvě carstvovaše, na nebesnoe carstvo preselili se: mene že videšću zemlju prěroditel moih po nih ostavili šu i ne'mušću svojega pastira, i idoh v srpskuju zemlju želaje i hote ukrěpiti prěstôl roditel moih i tamo š'dšu mi venčan bih Bogom darovanim mi věncem na kraljevstvo prěroditel moih, jako biti o Hristě Isuse blagověrnomu i Bogom postavljenomu Stefanu kralju Srbljem i Bosně i Primorju i Zapadnim stranam i potom načeh s Bogom kraljevati i praviti prěstol srpskije zemlje želaje padšaja sa vzdignuti i razoršaja se ukrěpiti.«

Usvišene li zadaće za vladara!

Iz ovih riječi vidimo, da Tvrtko razlikuje na svojoj glavi dvogubi vijenac prvi bosanski, pripadajući mu otprva Bogom darovan, drugi srpski naslijegjen od svojih pra-

roditelja, gospode srpske. Uslijed ovog vijenčanja prisvajaše si Tvrtko i dvostruka prava i dužnosti, prava i dužnosti bos. banova, i prava i dužnosti srpskih vladara. Tako su za njim radili i svi vladari bosanski poslije njega.

Tvrtko je po izumrću vladajuće kuće Nemanjića u muškoj lozi t. j. poslije cara Uroša smatrao srpsku državu bez pastira, a njezin prijestol ispražnjen, na kog ne imadu pravo ni Mrnjavići, ni knez Lazar, već on sam, kao potomak Nemanjića po tankoj krvi. Kao takav i dao se je za srpskog vladara vjenčati u srpskoj zemlji naime u Mileševu, na grobu srpskog prosvjetilja, sv. Save.*)

Kraljem Srbije priznale su Tvrtka sve vlasti, s kojima je došao u doticaj. Dubrovčani mu plaćahu 2000 perpera „Dmitrov danak", što ga je republika plaćala na dan sv. Dmitrije.

I tako onaj Tvrtko, koji je 1357. uglavio s Ljudevitom ugovor vjernosti, po kojem je morao pomagati kralju u vojnama, kadagod bude zvan i po kojem je morao ili on ili brat mu, svakako jedan od dvo-

*) Žitje sv. Save od Domentijana Danice Izd. 343—344.

jice, uvijek prebivati u dvoru ugarskom, kao talac, te ustupiti kralju dio Humske zemlje kao baštinu, taj Tvrtko, o kojem piše isti kralj kao o „bano Boznensi fideli nostro" [1]), a kog isti Dubrovčani pišući 13. kolovoza 1359. kralju Ljudevitu nazivaju „Tuartcho de vestro regali mandato banus Bossine", a samom Tvrtku istog dana „tamquam domino vicem domini nostri donum regis in partibus istis gerenti", — isti on, koji 1. lipnja 1367. potvrgjuje Dubrovniku [2]) sve povlasti svog strica i predšasnika, Stjepana Kotromanovića dane „odloživši što što bilo na nevjeru kralju ugarskome", proglasuje se za kralja Bosne i Srbije, otkazav posluh i pokornost dosadašnjem svom štitniku i gospodaru i prekinuv sve niti, koje su ga vezale s Ugarskom i njezinim kraljem.

Popostanimo malko kod ovog za svaku državu osobito za sredovječnu kršćansko-zapadnu znamenitog čina.

Po nauci kršćanskoj jedini je Bog „regnorum imperiorumque terrae largitor[3])". Zato je

[1]) Gleich-Thalloczy: Diplomatorium ragusanum.

[2]) Miklošić: Mon. Serb. p. 176.

[3]) De Civit. Dei. V. 21.

„HASAN KIKIĆ"

i bosanski vladar „dei gratia, dei providentia, divina favente clementia" za kralja postavljen. Neposredno dobiva vlast pravom nasljedstva, a posredno od volje Božje, „Božjom milosti", „od Hrista Boga kralj". „I spodobi me Hristos sugubim vjencem" [1]), piše kralj Tvrtko I. Ponosni, „načeh s Bogom kraljevati i bih vjenčan Bogom darovanim vjencem". Kraljevi po „milosti Božjoj" zvali su se svi nasljednici Tvrtkovi do pada Bosne.

Punoću prava i vlasti prima kralj krunitbom, koja je odličnim vjerskim činom, a temeljna mu je misao, da izrazi, kako vladalac odredbom Božjom vlada, te je organom Božjim u upravljanju naroda. Kruna, koja mu se tom prigodom stavlja na glavu, znak je slave i veličanstva.

Žezlo ili pastirski štap poziva vladaoca, da povjeren mu puk ljubavlju, vjernošću i pažnjom pastira vodi i za njega, ako je nužno, svoj život žrtvuje. Mač pokazuje simboličku dužnost vladara, da pravo i nevinost brani, a zločin kazni. Zastava mu se predaje

[1]) Miklošić: Mon. serb. p. 187.

kao vrhovnom vojskovogji, da se za pravo bori [1])".

Ove riječi, koje se u prvom redu odnose na vladare po crkvenom obredu kraljevskim insignijama dobivenim iz Rima krunjene, izražuju sva prava i dužnosti, koje na krunu, kao nosilicu vrhovne vlasti državne spadaju.

Istina je, da kralj Tvrtko I. nije bio krunjen krunom iz Rima dobivenom, već se je dao sam okruniti u Mileševu, na grobu sv. Save „sugubim kraljevskim vijencem" [2]). Ali, da je kralj Tvrtko u svojoj krunidbi motrio i vidio i vjerski momenat, dokazom nek nam osim gore navedenih izraza bude i to, što se novi kralj zvan prije naprosto narodnim imenom Tvrtko, nazva kod krunisanja kršćanskim imenom Stjepan, odabravši prvomučenika Stjepana za zaštitnika svomu rodu [3]). Sazidavši pak kasnije Stjepan Tvrtko I. g. 1382, u župi Dračevici grad (kasniji Novi, Ercegnovi) nazvao ga na čast svome zaštit-

[1]) Rački: Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stolj. Rad akademije 1888. Broj 22 Str. 137.

[2]) Povelja dana Dubrovniku 10./IV. 1378. Miklošić: monum. Serb. p. 186—190.

[3]) Klaić, Povijest Bosne p. 156.

niku sv. Stjepan (i „narekoh ime jemu sv. Stefan“) [1]). Po primjeru Tvrtkovu zvahu se kasnije svi kralji bosanski istim imenom, kao što su se nekoć srpski kraljevi i carevi zvali [2]).

Okrunivši se Tvrtko I. Ponosni htjede bez sumnje pripustiti i pristupi kao novi, mladi član u časnu zajednicu okrunjenih svojih drugova u evropskom zapadu. Sve okolišne susjedne države priznaše njegovo suverenstvo. Trgovačka mala republika Dubrovnik, možna kraljica Jadranskoga mora, bogata Venecija [3]) ako i nerado, Ugarska pod Ljudevitom I. velikim, slobodni gradovi stare Dalmacije, knez Lazar i vojvode srpski priznaše potpunu samostalnost Bosne.

Glede Ugarske moramo to pitanje pobliže razjasniti.

Je li se kralj Stjepan Tvrtko priznavao ovisnim i podložnim kruni Ugarskoj, i onda, kad se je proglasio kraljem bosanskim i srpskim, te pokle se je smatrao pravim i zakonitim nasljednikom kraljeva srpskih i

[1]) Miklošić, Mom. serbica p. 201.
[2]) Klaić, Povijest Bosne p. 167.
[3]) Cf. monum. serb. arch. veneti. Glasnik XII., 71 etc.

predaja kuće Nemanjića? Je li se smatrao vezanim vazalnim dužnostima prama istoj kruni?

Mi ne posjedujemo nijednog spomenika, koji bi nam izrično i razgovijetno na to pitanje odgovorio. Ali kad znamo, da se je Tvrtko I. smatrao samostalnim vladarom Bosne i Srbije, kako nam to listine svjedoče; da se više poslije g. 1375. i 1378, izmegju kojih je bio krunjen, ne miješa ni u kakve političke zapletaje Ljudevita I. ugarskoga, onda ćemo s pravom moći ustvrditi: Krunjenjem Stjepana I. Ponosnog za bosanskog i srpskog kralja, prestala je i prekinula se svaka sveza vazalne pokornosti i ovisnosti Bosne o Ugarskoj.

Ova velika promjena, nova faza u političnom i historičkom razvitku Bosne, dogodila se bez vike i buke, tiho i dostojno, bez vjetra i prašine, kako malo koji dogagjaj iste vrsti.

Ljudevit I. nije ni mogao ove promjene prepriječiti. Bila je bo ona s jedne strane naravna i nužna posljedica kulturnog i političkog razvitka ovog dijela hrvatskog naroda, koji je koncem XIV. stoljeća imao stupiti u Jugoslaviju kao novi državno-pravni

faktor. Nekdašnja banovina Bosna morala je biti Pijemontom za hrv. narod, jezgrom i središtem, oko kojeg bi se morali prikupiti rastepeni dijelovi južno-slavenski, ujedinjujuća sila, pozvana, da pribere ono, što je rascijepkano i podijeljeno, složi ono, što je nesložno i razrovano bilo. Pribravši državnu vlast u svoje ruke, smatraše se Tvrtko I. pozvanim, da kao kralj bosanski preduzme tradicije i aspiracije kuće Nemanjića, čiji je rogjak po tankoj krvi bio; kad se pako koncem XIV. stoljeća razmaha u hrvatskom narodu osebujan pokret smjerajući na to, da se svaka veza pa i perzonalna unija sa Ugarskom krunom prekine, pa da odsele Hrvatska Ugarskoj, a ne Ugarska Hrvatskoj daje kraljeve — eto Tvrtka I., gdje širi svoju vlast k Jadranskom moru, osvaja dalmatinske gradove, dobiva Kotor, upliće se kao odlučujući faktor u poslove hrvatsko-ugarske, potpomaže savjetom, novcem i oružjem kolovogje hrvatskoga pokreta. Čini nam se, kao da hoće da naslijedi Tomislava i Krjesimiroviće, te obnovi, ili uskrisi državu Petra Krijesimira i Dmitra Svinimira veću i slavniju, nego što je ikada prije bila.

Budno je pratio te nove dogagjaje na

tijelu kraljevine hrvatske, primao pod svoju zaštitu bjegunce štiteći ih od osvete Sigismundove, stojeći čvrsto na čelu novim državnim kombinacijama na hrvatskom jugu. I kad hrvatski pokret pregje u novu mijenu, mijenu sunarodne razmirice izmegju Ugarske i Bosne, eto Tvrtka gdje godine 1390. daje sebi naslov kralja Hrvatske i Dalmacije držeći u svojoj vlasti malo ne svu Hrvatsku i Dalmaciju.[1]) U jednoj povelji od 1. kolovoza god. 1390. stoji: »Domni nostri Stephani Tuertchonis dei gratia Rassie, Bosne, Dalmatie, Croatie. Maritimeque regis inclyti«. Njegova vlast obsizaše svu zemlju od Velebita do Cetine, i od Cetine na jug do Kotora. Osim toga pokoravahu mu se veliki otoci dalmatinski Brač, Hvar i Korčula; a po svoj prilici priznaše ga svojim vrhovnim gospodarom i knezovi krbavski od plemena Kurjakovića. Jedini grad Zadar, prkoseć ko uvijek, tako i sada Hrvatskoj i ostaloj Dalmaciji, osta vjeran kralju Sigismundu. Tvrtko bijaše u istinu vladar velikom dijelu zemalja krune Zvonimirove i Dušanove, on bješe polučio, za čim su hrvatski i srpski vladari zalud težili, on

[1]) Ljubić, Mon. Slav. meriod. IV. p. 283. —

bješe pod svojim žezlom ujedinio Hrvate i Srbe u svoju državu. Bosna, koja je nekoč bila prikovana sad uz Hrvatsku, sad uz Srbiju, postala je središtem, oko koje se skupiše ostaci porušene hrvatske i srpske države. Tako o tom piše domaći naš povjesničar Klaić.

Rekosmo malo više, da Ljudevit I. ugarski nije mogao spriječiti naravne one evolucije, uslijed koje je Tvrtko Ponosni izašao suverenom svoje mlade države. Sva njegova bo pažnja od g. 1376., sva vladalačka djelatnost bješe obraćena najprije prema Poljskoj, gdje g. 1377. vojuje proti Litvanima, a onda prama Mletačkoj, s kojom je od g. 1378. krvavi rat vodio, koji se je tek 1381. g. mirom u Tivumi svršio.

U to dakle vrijeme, kada je ugarski kralj dosadašnji najviše pukim imenom a ponešto i djelom zaštitnik i vrhovni gospodar Bosne imao na svojim stranama širokih si sjedinjenih kraljevina Poljske i Ugarske pune ruke posla sa protivnicima svoje vanjske politike, dade Tvrtko I. Bosni samostalan položaj, a sebi suverensku čast, koju mu nije mogao ni sam silni Ljudevit uspješno pobijati i smetati. Pa i nasljednici Ljudevitovi, Marija i suprug joj Sigismund, nisu priječili, niti su mogli priječiti Tvrtka u posjedu njegove suverenske časti i vlasti.

I doista, ako ikoji jugoslovjenski vladar, to je bez sumnje Tvrtko I. mogao vrijediti i vrijedio kao suveren radi svog uplivnog položaja i državničke veličine.

Tvrtko I, se uregjuje na kraljevsku.

Okrunjen Tvrtko htjede i vanjskim načinom iznijeti svoju kraljevsku čast svijetu na vidjelo. U Trstivnici i Sutjesci podiže kraljevski dvor; uvede kraljevska dvorska dostojanstva. Slično kao na carskom bizantinskom dvoru, koji je u opće u tom pogledu bio uzorom drugim dvorovima, uvede čast logotheta, čast prokuratora (procurator fiscalis) čast stavilca[1]), dvorskoga[2]) podkancelara, komornika, peharnika[3]) i protovestijara.[4]) Broj dvorske družine kao i dvorskih državnih

[1]) Stavilac, latinski dapifer (od daps — jelo i ferre — nositi).

[2]) Praefectus aulae, Comes palatinus.

[3]) Lat. pincerna, njem. Mundschenk.

[4]) Πρωτο-βιστιάριος bio je na bos. dvoru ministar financija. Prvi se protovistar spominje kao blagajnik na dvoru Tvrtka I. Protovistari bijahu često, dapače najviše Dubrovčani. Zvanje tečije i kaznaca nije nam još pravo poznato.

časti se je umnožio. Kada je kralj Tvrtko izvršivao kraljevsku čast i vlast, dijelio povlasti, uglavljivao ugovore itd. . . ., okružio bi se svojim županima, vojvodama i knezovima. Domaće listine spominju nam i imena dvorjanika, kao i velmoža, koji su državne časti obnašali. Kao i na drugim suverenim dvorovima bila su i kod Tvrtka uvedena razna zvanja, koja su se brinula oko prepisivanja, izdavanja i izvršivanja vladarskih pisma i povelja.

Prva dva zvanja vršili su dijak, gramatik ili logothet, a treće pristav, koji se je brinuo o tome, da se izvrši, što bi kralj poveljom na-i redio. Neki od dvorskih dostojanstvenika bil su dodijeljeni vladaru ad personam kao n. pr. stavilac, peharnik i komornik, duhovni dvorski kapelan. Bar u povelji izdanoj prvostolnoj crkvi (kod Farlata: Illyr. sacr. III. 335—336) spljetskoj u Sutjesci 30. kolovoza 1390. Zove sebe »fidei catholicae plantula«, a spljetskog nadbiskupa Andriju Gualda »svojim duhovnim kapelanom« (capellanus noster spiritualis).

Kako je Tvrtko mnogo držao do svoje suverenske vlasti i časti, svjedoči nam i ova okolnost njegova života.

Koncem g. 1390. umre Stjepanu Tvrtku prva žena Doroteja, bivša bugarska carevna, te se Tvrtko smjeraše po drugi put oženiti. Ogledajuć se po tadanjim evropskim dvorovima, zape mu oko o kćer vojvode Austrijskog Alberta III. iz moćne već tada porodice Habsburga[1]). Tvrtko se nadaše od tog braka puno koristi po svoju državu. Nu od snovane ženidbe ne bi ništa, jer je malo za tim 23. ožujka 1391. snašla smrt slavnoga kralja.

Vidi se iz toga, kako nadobudni i poduzetni Tvrtko nastoji, kako bi svoju obitelj vezom svojte svezao s jednim od najslavnijih vladajućih katoličkih dvorova Evrope, pa time podigao ugled pred evropsko-kršćanskim zapadom.

Ne mogu, a da još nekoliko riječi ne nadovežem o veleznamenitoj pojavi prvog i najvećeg bosanskog kralja, kako ju u svom djelu: Pokret na slav. jugu (Rad. III. p.

---

[1]) Ad quartam partem, per quam ipsi ambaxatores nobis significant, quod dominus rex praedictus est contracturus parentelam cum domino duce Austrie. Tako govore bos. poslanici Mlečanima. Ljubić, Monum. slav. merid. p. 285.

„HASAN

110—111) crta naš povjesničar dr. Franjo Rački:

»Stjepan Tvrtko ide svakako u red najodličnijih vladara slovjenskog juga. On je za svoga duga vladanja nastojao o tom, kako da sebi i svojoj državi steče neovisnost, samostalnost i čim veću slavu.

On je po smrti svog strica naslijedio banovinu bosansku, a istjeran iz nje od odmetne vlastele primio ju je opet iz ruku Ljudevita I. priznavajuć javno, da je ban bosanski po njegovoj milosti (1360.) Ali Stjepan Tvrtko umio se je oprostiti te inostrane vrhovne vlasti, te postaviv si srpsku i bosansku krunu na glavu i podignuv banovinu Bosnu na čast kraljevine, uzveliči svoju kraljevsku vlast i svoju državu usporedi kruni i državi, kojih je vrhovno gospodstvo netom priznavao. On je i dalje pošao, dočim je stao slabiti pravo i vlast svoga nekadanjega zaštitnika, činom držeć se toga načela: da je Bosna tim jača, čim je slabija Ugarska i obratno. Zato je poslije smrti kralja Ljudevita (1382.) pristao uz protivnike njegove kćeri (a svoje stričevićne) i nasljednice Marije podupiruć ustanak hrvatski; a s okrunjenim Sigismundom se je očito zaratio

(1387.). Tako je Stjepan Tvrtko Ugarskoj opriječio svoju vlastitu politiku smjerajući na to, da od krune ugarske otcijepi kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju . . . Gradovi se dalmatinski podložiše neposredno žezlu bosanskog kralja i njegovih zakonitih nasljednika, on je potvrdio njihove povlasti, on je metnuo svoje namjesnike i vojvode u tih kraljevinah, kako ih dapače zove »svojih«.«

Ove riječi našeg Račkog, ili bolje djela Tvrtkova, na kojim se temelje gore navedene riječi, jasnim su dokazom potpune samostalnosti Tvrtkove države, koju su takovom smatrale sve one vlasti, koje su ju poznavale. —

Bosanski novac.

I banovina Bosna Stjepana Kotromana i kraljevina Bosna do svog pada 1463. imala je i kovala vlastiti državni novac, prva težeći za samostalnošću a i uživajući je svakako u većem opsegu, nego li koji drugi integralni dio krune ugarsko-hrvatske, druga pak u posjedu potpune i prave samostalnosti. I ako je naime, kako vidjesmo, Bosna s Humom stajala pod vrhovnom vlasti ugar-

sko hrvatske krune, ban je Stjepan Kotromanić, a još više sinovac mu Stjepan Tvrtko težio za samostalnošću, koju su oba često de facto uživali, a drugi joj kašnje krunidbom pravni izraz dao.

Poznato je, kako Rački piše, da je kovanje osobito zlatnog novca priznano tako na istoku kao na zapadu uz više stoljeća kao isključiva povlast vrhovne rimske državne vlasti, i da su si ovu vlast prisvajali bizantinski carevi kao baštinici i nasljednici silnih nekoć rimskih careva. Još VIII. stoljeća branio je imperator Justinijan Rhinosmetos (690—711) ovu povlast oružjem proti arapskim kalifima, koji počeše kovati zlatni novac. Ovu su povlast priznavali i na zapadu germanski vladari na rimskom zemljištu osnovanih država, te su se ili služili rimskim zlatnim novcem kao Vandali, a kovali samo srebreni i bakreni, ili su od istočno rimskog carstva zatražili dozvolu za kovanje zlatnog novca, pak na njem ime cara pečatili, kao što istočni Goti, koji su pače prvih godina carevanja cara Justinijana I. njegov lik i ime izražavali na svojim srebrenim i bakrenim novcima. Prvi germanski vladaoc, koji se nije osvrnuo na ovu inače priznanu povlast,

bijaše franački kralj Theodeberto (534—548), ali za to se u Carigradu digla na nj silna graja. Merovinska Franačka i u tom je put krčila karolinškoj, iz koje se razvi zapadno rimsko carstvo. A ovo slijedeći tradicije starijega usvoji i za svog glavara kovanje novca kao vladalačko pravo, koje su oni vršili i u onim inače autonomnim zemljama, koje su ipak priznavale njihovu vrhovnu vlast.

Povlast dakle kovati novce bijaše u prvim počecima srednjeg vijeka isključivo vladalačko rimsko pravo, a tek kasnije pregje na franačke kraljeve, s njih i po njima na rimsko-zapadno carstvo, još kasnije na svakog autonomnog vladara, te uvijek osta kao znak samostalnosti, suverenstva i političke neodvisnosti.

Dugo i dugo postojale su jugoslavenske države bez vlastitog novca. Najstariji novac hrvatski (dinar) je vojvode Mirka koncem XII. stoljeća (Moneta ducis Sclavoniae), a iz dobe narodne dinastije ih u opće i nemamo. Bugarskih novaca prije Ivana Asena I. (1186—1196.) nema. Srbija poče kovati srebrene novce u prvoj polovini XIII. stoljeća za kralja Vladislava (1234.—1241.). Ruski najstariji novac potječe od kneza Vladimira

Vsevolodića (1113.—1125.). Ista Venecija poče kovati novce u drugoj polovici XII. vijeka za dužda Vitola II. Michila (1156.—1172.) i to srebrene, a zlatne tek za dužda Ivana Dandule (1280.—1289.).

Ne slijedi odmah, ako koja država nema vlastitog kovanog novca, da nema ni političke neodvislosti. Vidismo to na netom navedenim primjerima Bugarske, Srbije, Hrvatske, Ruske i Mletačke; ali ako koja državica ili država, još više kraljevina, pak tomu kao takova priznana, prostrana i moćna, s kraljevskom uglednom dinaslijom na čelu kuje vlastiti novac, sigurno to čini iz uvjerenja ili osvjedočenja potpune svoje neodvisnosti.

Od svih bosanskih vladara sačuvalo nam se je novaca[1]); samo nije od Stjepana Dabiše i Stjepana Ostojića za sada nagjen nijedan komad, ne kao da se oni nisu osjećali suverenima, nego što se za njihovog kratkog vladanja nije po svoj prilici kovao. U Bosni su jedino vladari kovali novce Ni Hrvoje, ni »herceg. sv. Save« nisu se služili niti mogli služiti tim sigurno kraljevskim

[1]) Ljubić, opis jug. novaca.

pravom, jer je i Hercegovina i zemlja Hrvojina bila sastavni dio kraljevine Bosne.[1])

Ne ćemo se pobliže upušćati u numizmatiku bosansku, koja je i tak usko vezana s numizmatikom susjednih država poimence pak s onom dubrovačkom, pa jedne bez druge ne možemo ni shvatiti. Nu matičari imadu da riješe dosta još otvorenih pitanja o tačnom opredijeljivanju kronološkog reda najstarijih i mlagjih bosanskih novaca, o prvobitnim tipovima novca itd.

Svakako imamo novaca bosanskih i prije Tvrtka I. kao bana dakle prije 1353. Na novcu vidimo bana, sjedi, opirući obje ruke na mač, koji mu leži na krilu; balčak mu je u desnici. Drugi tip novca: ban stoji, u desnici mu mač, u ljevici žezlo s križem; dva duga luka, sa svake strane ptica gleda u sredinu. Treći tip je sličan drugom, samo povrh ptice s desne strane stoji zvijezda.

Novac Tvrtka I. kao kralja prestavlja nam ga s kacigom s vizirom, okrunjena krinovom krunom, koja je gore okićena cvijetom od hmelja. Niz kacigu spušta se plašt

[1]) Glasnik zem. muzeja, 1898. Str. 103—113.

grba nad srcolik štit pod njim. Na štitu kruna, više pismena T. t. j. Tvrtko. I slova na novcima daju nam se čitati: Dominus Tvartco Rex Bosne, dakako u kraticama prema običaju onog vremena.[1])

Novac Stjepana Tomaša (1444—1461), pretposljednjega kralja bosanskog, predstavlja nam ga slično kao Tvrtka I. s kacigom, koja ima vizir, okrunjena krinovom krunom, koja je gore okićena cvijetom od hmelja. Niz kacigu spušta se plašt grba nad srcolik štit, s obje strane svršuje u dva traka natrag previnuta, koji svršuju cvijetom. Na štitu krinova kruna i monogram, sastavljen

[1]) Svi ovi novci ovdje opisani i mnogo ini ovim posve slični od navedenih a i drugih vladara mogu se vidjeti i u ovdješnjem zem. muzeju u Sarajevu. Opis pak istih novaca i tumač im naći će čitaoc u Glasniku zem. muzeja g. 1894. Str. 389 — 410. i g. 1898. Str. 103—113

Op. Opisani gore novac kadar je pripomoći štogod i riješenju pitanja o grbu slobodne kraljevine Bosne, koji svakako nije onaj »ruka s mačem,« kojim se danas zemaljska bosanska vlada služi. Novac svakog kraljevstva nosio je uvijek a i danas nosi na sebi grb kraljevstva. Kasnije o tom opširnije.

od slova T. i S. t. j. Stjepan Toma. Kao i kod novaca kralja Tvrtka I. možemo čitati: Dominus Stephanus Thomas Rex Bosne opet u latinskim kraticama, kako gore rekoh.

Opet novac istog kralja: U užem ravnom krugu štit, ravnom crtom koso razdvojen, te uz crtu gore i dolje cvijetovi od krina. Natpis: Dominus Toma.

U užem bisernom krugu kruna s monogramom, sastavljenim od slova T. i S. natpis: Tomas Rex Bosne.

Zadnji kralj, Stjepan Tomašević (1461—1463) kuje novac slijedećeg oblika: šiljast šljem s krinovom krunom i hmeljevim cvijetom kao hamajlijom. Niz zatiljak plašt grba, pod njim srcolik štit s krinovom krunom. Pismena su: Stefan kralj (Cragl).

Kada se uzme u obzir, da je po Bosni kolao i to možda još i u većoj mjeri nego domaći, i strani mletački, ugarski, dubrovački novac, čini nam se, da su kraljevi bosanski kovali novce vlastite ne toliko za potrebu trgovinskog prometa, koliko da pred vanjskim svijetom dokažu svoje suverenstvo i vladalačko pravo priznano u slobodi kovanja novca.

Pa i tipovi novca govore jasno za samostalnost bosanskih vladara. Žezlo, kruna, mač, kaciga okrunjena lijerovom krunom, pismena, »dei gratia,« Krist u mandorli sjedeć na prijestolju i blagosivljući, sliku sv. Grgura Nazianzenskog, patrona kraljevstva s mitrom na glavi, a s biskupskim štapom i knjigom u ruci — sve to skupa govori, da bosanski vladari nisu poznavali druge krune, drugog žezla, strane okrunjene glave, nad sobom, osim Boga Gospodara, i Krista Gospodina svih kraljeva.[1])

Kako bi se usudio vladalac bosanski, osobito uzevši u obzir ono, što smo gore o slobodi kovanja novca rekli, kako bi se usudio, velim, kovati vlastite novce moću svog imena, da se nije ćutio suverenom i priznanim suverenom, gospodarom u svojoj državi i ravnopravnim svakom inom evropsko-zapadnom vladaru. Nije se obazirao na možebitne prigovore Ugarske, nije molio dozvole u tu svrhu od strane države ko Dubrovčani[2]) od Mletaka; kovao gą je ne

[1]) Glasnik zem. muzeja, 1894. Str. 429.

[2]) Poznato je, da su Dubrovčanima Mlečani dozvolili kovati novce.

»Hungariae gratia,« već »Dei gratia.« Njegova slika; sjedeć na vlastitom prijestolju, ovjenčana vlastitom ne sv. Stjepana krunom, držet u ruci žezlo ne pozajmljeno, već vlastito, kao simbol svog suverenstva.

Kogod usporedi novac bosanski sa novcem koje mu drago druge evropske suverene države čitaće, razumjeti i potvrdjeti sve ono, što o tom rekosmo.

Još jednom ili bolje dvaput kovao se je novac u Bosni, ne više domaći, već turski, ne više slobodne kraljevine Bosne, već Bosne turskog Pašaluka, ne više s likom bosanskog kralja i pod njegovim imenom: već pod imenom tadanjeg gospodara Bosne, sultana Mehmeda II. Bijaše to godine 1683. i 1688. za Ahmed-paše, Osman-paše Zade-a, valije bosanskog. Čija zemlja, onog i novac i obratno. Da dotični valija nije priznavao sultana svojim gospodarom, ne bi mu ime stavio na novac; da je svoje ime stavio na novac, to bi značilo toliko, koliko: otkazujem posluh gospodaru sultanu i namećem se sam Bosni za gospodara.

Grb bosanski.

Do istog zaključka dovodi nas i studija o grbu bosanskom.

Grb je u opće slika izvedena po stanovitim načelima i pravilima, koje pojedine osobe ili družbe upotrebljuju krijepošću posebnog prava kao svoje stalne znakove.

Bosna je prije 1463. godine imala sigurno svoj zemaljski grb.

To nam svjedoče pečati, novci, spomenici od kamena i grbovnici.

Grb je unesen u Bosnu iz vana iz zapadno-evropskog svijeta.

Postanak grba je tijesno skopčan sa razvitkom srednjeviječnog viteštva i njegovih osebnih uredaba, osobito pak s vojničkim viteškim turnirima, kod kojih su vitezovi svoje grbove nosili kao znakove, kojima su svoju sposobnost za mejdan iskazivali. Poznato je i to, da je za nadzor nad grbovima postavljena bila i uredba herolda (heraud), koji su bili glasnici plemstva, ovjerovljivali grbove, pazili na pravnu im porabu, ustanovljivati propise za izgragjivanje grbova. Sve su to heroldi dugo činili samo praktički po predaji, koja se pače držala tajnom,

Pravi grb je heraldički štit t. j. štit sa slikom provigjen.

Grbovnom bo slikom se je vitez od viteza razlikovao. To je glavni sastavni dio grba u prvom dobu.

U drugo mlagje doba, od XIII.—XV. vijeka, nadogje još šljem sa svojim nakitom. Sada je šljem postao tako važnom česti grba kao i štit; pak zato, dolazi gdješto n. pr. na pečatima, samcat kao grb; a kod viteških mejdana morao se pridonijeti, da se po njem ispita sposobnost za viteštvo i junačke bojne igre. Od sada su glavne česti grba: štit, šljem i nakit na šljemu; štit je prva, šljem s nakitom druga sastavna čest grba.

Na grbu se običaje vidljivim načinom izraziti čast i dostojanstvo vlasnika grba; ili krunom ili vojvodskim šeširom, ili drugim počasnim znakovima. Ti znakovi, koji izražuju društveni položaj vlasnika grba, stoje ili nad štitom, ili za štitom ili oko štita. To je treći sastavni dio svakog grba.

Razlikujemo jednostavni i savršeniji grb kraljevine Bosne.

Jednostavni, dobom stariji, štit — bandelier ili štit s liljanima, prikazuje nam možda obiteljski grb Kotromanića, a štit s krunom i čelenkom je mlagji, usavršeniji, uveden Tvrtkom prigodom krunisanja, koji poslije

postaje državnim, zemaljskim grbom Bosne sve do propasti njezine.

Grb je u Bosni prošao kroz razne mijene. Jednostavan štit bandelier, pak štit s lijerovima, pak štit s lijerovnom krunom, šljem s krunom, čelenkom i nakitom — predstavlja nam jako dobro nomiran razvoj općenitih državnih odnošaja u Bosni od XIII. do XV. stoljeća, kojima je bila državna i vladalačka kuća obuhvaćena. Prema naprednijem razvoju grbova na zapadu, razvijao se i grb bosanski, ali se nije nikad tako ustalio i tako točno odredio kao grbovi zapadnih država. Ninoslav i Stjepan I. Kotroman nemaju grba. Stjepan II. Kotromanić ima ga ali nepotpun i vrlo nerazvijen. Tvrtko I. savršeniji i potpuniji sa štitom i heraldičkom slikom liljana.

Na novcu bana Stjepana prikazuje se šljem i nakit bez štita; to se može smatrati prvim početkom bos. grba, bar u toliko, u koliko ga je nosio bosanski vladalac i unio ga u novac, znamen vladalačke vlasti. Nacrt je prost i jednostavan, kao što je i kod novca sasvim primitivan. Bosanski su Kotromanići tek polovicom XIV. stoljeća jedva zametnuli grb, koji se sastojao iz šljema i

nakita bez osebujnih heraldičkih figura u prvobitnom obliku, te ga unijeli u Bosnu sa zapada, gdje se domalo razvio i umotvorinom postao.

Liljan, koji dolazi kao heraldička slika u bos. grbu za Tvrtka, veoma je star ures istočni, otkle je unišao u francesku, pa u njemačku heraldiku. Anžuvinci, kralji ugarski, imali su u grbu liljan. Možda je preko njih došao u grb bos. bana obzirom na vrhovnu vlast ugarskog kralja. Nu, iza krunidbe Tvrtkove, čim je vrhovna vlast ugarska posve prestala, pravlagjuje u štitu bos. grba kruna kao znak kraljevske vlasti i suverenstva a liljan ima nuzgredno mjesto. Grb s lijerovima je rijedak na novcima, grb pako s krunom je na novcima najčešći. Grb bosanski, potpuni izraz njezinog suverenstva, a grb s krunom u štitu i s krunom na šljemu povrh štita, s čelenkom i s nakitom je posljednji razvoj u bos. grbovlju, brojniji na heraldičkim spomenicima.

Grb je bos. kraljevima bio ne toliko distinktivni znak njihovog roda, koliko znak njihove državne vrhovne vlasti. Grbom su se služili kujući novce i pečateć javne isprave kao predstavnici bos. države. Grb neodvis-

nog vladara bos. bio je znak neovisne od tugje vlasti kraljevine Bosne. Drugi grbovi u Bosni nisu mnogo ni vrijedili. Da li je Hercegovina ili herceg Kosača imao svoj grb, nije poznato; imao ga je Hrvoje, koji je i novce kovao, više valjda kao „dux Spaleti" nego kao velmoža bosanski.

Kruna u štitu i na šljemu je značila suverensku vlast bos. kralja, pa je pred domaćim i stranim svijetom imala da bude svjedokom i glasnikom njegove kraljevske časti i neovisnosti, baš kao što je to u zapadnom svijetu bila.

Kao što u inim državama kraljevi, rabili su i u Bosni za ovjerovljenje javnih isprava pečate*) u različitim oblicima. U vladalačkim ispravama spominje se pečat velika, srednja, lat. sigillum minus, zatim viseća i obestrana; pak srednja viseća, velika viseća, viseća obestrana napokon i zlatna pečat. Ovake razne i dobro razlikovane pečati imali su samo pravi vladari, kakav je bio i bos. kralj.

Gjakovački ugovor.

Dabiša naslijedio je od Tvrtka I. ne samo Bosnu, nego Dalmaciju i Hrvatsku. Dužnost mu je samo bila, ono što je Tvrtko započeo, nastaviti i u cjelokupnosti držati.

*) Daničić, Rječnik iz srpskih starina.

S početka svog vladanja vrijedio je Dabiša i bio je priznan pa i od najrebelnijih gradova dalmatinskih kao kralj njihov i gospodar.[1])

U istom onom odnošaju kao prama kralju Tvrtku stajale su i prema Dabiši Dalmacija, Hrvatska i općina dubrovačka.[2])

Ovaj ali odnošaj nije se mogao u sklad dovesti, već je dijametralno opriječen bio nazorima o Bosni s gledišta državnog ugarskog prava. Megju Bosnom i Ugarskom, bos. i ugarskim kraljem izgledalo je, da će doći do krvavih okršaja i skorog sukoba.

Trebalo je dakle, da dvor bosanski razvije osobitu djelatnost na svim krajevima razgranjene svoje i širokog polja politike, da djelo Tvrtkovo ne uvehne, ne klone, ne propane u grob, već radeć, razvije se i k vrhuncu dospije.

[1]) Farlat: Illyr. sacr. III. p. 335.
Lucins: De regno Dalm. et. Croat. lib. V, Cap. 3.
Farlat: Illyr. sacr. III. 335.—336.

[2]) Miklošic: Mon. serb. p. 220.—222.

Stjepan ali Dabiša nije imao za to ni pameti, ni potrebite energije.

Dok je ugarski kralj bio zabavljen sa stotinu i više affaira u kraljestvima, kojih je krune na svojoj glavi nosio, kralj bosanski je malo, gotovo ništa radio.

Sigismundu su dvije ideje lebdjele pred očima: jedna da odbije Turke od granica svoje države ili bar da im zakrči put preko Dunava i Save, druga da svojoj vlasti podvrgne Hrvatsku i Dalmaciju, a po mogućnosti i Bosnu i njezinog kralja.

Položaj bos. kralja smatrao je on buntovnim, otpornim napram svojoj kruni, koja na jugu ne će da trpi druge okrunjene glave.

Tomu je bilo tim lakše, što su Turci prijetili ozbiljno i Bosni, pa je tako i njezina državna snaga bila stegnuta i sapeta, te se nije mogla, kako bi trebalo, razvijati prema Savi i Adriji.

Na Zetu i primorske južne krajeve vrebala je požudnim očima ohola kraljica jadranskog mora, republika mletačka, kojoj su normom u politici bili njeni trgovački interesi, nipošto dobrobit kršćana Balkanskih, što stajahu u dnevnoj borbi s polumjesecom vojujuć za svoj opstanak.

Samu kraljevinu Bosnu kidale su razne centrifugalne sile, vladohlepnost i naprasitost bosanske vlastele, vjerske borbe, prijestolne smutnje, i mnogo drugih nevolja.

Takovo eto bijaše stanje Bosne od g. 1391.—1393. u vremenu, koje možemo smatrati pripravom djakovačkom ugovoru.

Sigismund, lukav i pohlepan, ali i iskušan vladar znao je, da mu prije valja urediti odnošaje s Bosnom, nego li podići krstonosnu vojnu na Turke, jer su mu Bosanci vezali ruke i smetali rješavanju tadanjeg istočnog pitanja.

Stjepan Dabiša išao mu je u susret mjesto da mu zakrči put.

U polovici mjeseca srpnja 1393. bješe utanačen mir izmegju kralja ugarskog i kralja bosanskog u Gjakovu u Slavoniji.

Glavna točka tog ugovora bješe: Sigismund priznaje Dabišu za zakonitog kralja bosanskoga i s njim utvrgjuje vjekoviti mir, Dabiša pak dopušta, da prijestol bosanski pregje poslije njegove smrti na Sigismunda kao na pravoga i zakonitog vladaoca bosanskog.

Ovo bješe kao nekakav, rekli bismo, kompromis izmegju ugarskoga državnog

prava ili izmegju državne ideje ugarske i faktičnog stanja bosanske kraljevine za kraja Stjepana Dabiše.

Kralj ugarski priznaje Stjepanu Dabiši kraljevsku vlast u Bosni, što se inače nije posvema podudaralo s načelima državnog prava ugarskog. koje je zastupao kralj Ljudevit I. Veliki i izrično prihvatio njegov nasljednik; Stjepan Dabiša pristao je na to, da poslije njegove smrti u život stupe stara načela državnog prava ugarskog glede Bosne, te da se uslijed toga Bosna povrati kruni Ugarskoj, koja bi mogla onda ovu zemlju predati nekom vazalu upravo kao što je Karlo Roberto bio ju predao Stjepanu II. Kotromaniću, a Ljudevit I. njegovom sinovcu Stjepanu Tvrtku.

Ovo, što je bilo o nasljedstvu na bos. prijestolju poslije smrti Dabišine, izmegju ugarskog i bosanskog kralja utanačeno, moglo je pravnu i faktičnu vrijednost steći tek onda, kad vlastela bosanska privole. Vlastela su naime bosanska imali veliki upliv u sve državne poslove svoje domovine. Oni su bili važan faktor u bosanskoj, povjesti.

Možda se je Sigismundu taj »placety« vlastele činio suvišnim s gledišta ugarskog

državnog prava, ali faktično bijaše mu silno potrebit, nije li htio, da mu ugovor ostane mrtvo slovo na papiru ili kukom zapisan na ledu.

Takova i to pismena privola sačuvala nam se je od prvog i najuglednijeg bosanskog velmože, koju ovdje donosimo, jer nam popunjava izgubljene podatke i vijesti o samom tom famoznom ugovoru.

Dne 23. kolovoza 1393. izdano od Hrvoje*) u gradu Lučanima kod Sinja u Dalmaciji pismo glasi ovako:

»Mi Hrvoje, vojvoda dolnjih krajeva Bosne, dajemo na znanje svakome, komu se pristoji, da mi ovim listom, imajuć pouzdanje iskrene privrženosti i vjernosti napram prejasnim vladaocima i gospodarima g. Sigismundu, Božjom milosti kralju i g. Mariji, kraljici Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i t. d. hotimice i znajući obećajemo njima od sada na dalje svaku vjernost, dužnu pokornost i poštovanje naproti bud kojim knezovima, velikašima i drugim ljudima kojeg im drago stališa, stepena, zvanja, dostojanstva, časti i preimuštva izuzam samog slavnog

*) Matica u c. bečkom arkivu; Fejer, Cod. dipl. X. 2. p. 158—159.

vladaoca g. Stjepana Dabiše, kralja bosanskog, komu želimo vjerno služiti, dok živimo, osim ako bi isti g. kralj bosanski ustao, što Bog ne daj, proti rečenom kralju i kraljici Ugarske; onda smo dužni odustati od službe g. kralja bosanskog a podnipošto ne predati svojih sila ma na kakav način proti istom g. kralju i kraljici Ugarske. Poslije smrti pako istoga g. Stjena Dabiše, kralja bosanskog, ne ćemo, dok živimo nikom drugom služiti osim pomenutim g. kralju i g. kraljici Ugarske; njihove ćemo zapovijedi, koliko možemo, uvijek i neumorno, slobodno i uspješno vršiti vjerno im uvijek služeći, i od sada na dalje posvetit ćemo se mi i naši potomci i nasljednici njegovim željama i nalozima, te čvrsto potvrgjujemo i prisegom prave vjere krijepošću ovoga lista, na kom je naš obični pečat pritisnut, obećajemo, da ćemo, koliko možemo uvijek i vjerno nastojati oko njihove koristi i oko umnožavanja i uzvišenja njihove časti.

Dano u gradu Lučanima, dne 23. kolovoza ljeta Gosp. 1393.«

Ovim dakle listom, koji je izdan mjesec dana po prilici kasnije ugovora gjakovačkog,

njegove smrti samo kralju i kraljici Ugarske; obvezuje se vojvoda Hrvoje, da će vjerno služiti kralju svom, Dabiši, dok živi, a poslije da će u buduće stajati uz Sigismunda i odvrnuti se od svake stranke njemu protivne; da će samo u slučaju rata izmegju Dabiše i Sigismunda ostati neutralan.

Poput Hrvoja su bez sumnje i mnogi drugi velmože bosanski dali slično očitovanje, Za to je Sigismund unaprijed potvrdio i zajamčio vlasteli sva prava, sloboštine, povlasti za slučaj, ako preživi Dabišu, te postane kraljem bosanskim.

Vlastela su ovo učinila uz »privolu i hotenje« Dabiše, kako to izrično sam Sigismund kaže.*)

Znameniti ovaj ugovor gjakovački, koji govori i ide u prilog Sigismundu, saopćio nam Sigismund sam u dvije listine izdane**) 19. srpnja 1393. u Gjakovu. Nalazimo ga i u naputku***) zadarskog vijeća, danom nji-

*) Lucius: de regno Dalm. et Croat. lib. V. c. 4.

**) Vukomiru Semkoviću i braći mu Tvrtku i Stjepanu.

***) Lučić: Notae ad memor. Pauli de Paulo p. 38—42.

hovim poslanicima, koji su išli Sigismundu 20. svibnja 1393., da urede svoje poslove.

Sigismund u navedenim listinama naziva Dabišu »slavnim vladaocem«, »kraljem«, »predragim prijateljem«, »sadanjim kraljem Bosne«; s njim ugovara kao sa sebi ravnim ne scijeneć se nipošto gospodarom Bosne, jer mu onda ne bi trebalo ugovarati, već ju jednostavno zaposjesti. Dvije države kano ti razlikuje ugovor gjakovački i listina Hrvojeva, dva prijestolja, dva kralja: državu prijestol i kralja Ugarske — državu, prijestol i kralja Bosne.

Po eventualnoj smrti Dabišinoj sjedinile bi se obe krune, oba prijestola, obe države, Ugarska i Bosna u obedijenciji jednog kralja Sigismunda. I Hrvoje i ini bez sumnje plemići priznavaju faktičnim svojim gospodarom i kraljem Dabišu, a priznaće, a možda i ne će, promijeni li se politička konstelacija, Sigismunda svojim kraljem tek po Dabišinoj smrti, koja ležaše u Božjoj ruci, pa za to izvan vidokruga obojice kontrahenata. Ova strana dakle ugovora gjakovačkoga tičuća se nasljednog prava Sigismundova na bosanski prijestol, ne bijaše — jer ugovor šuti o Sigismundovim nasljednicima — odregjena,

praktična ni predmetna, upravo s toga, što se nije znalo, kome će smrt prije sjesti za vrat i čiji će prijestol prije obudovjeti.

Druga ali tačka ovog zloglasnog ugovora bijaše osobito u onim opstojnostima, u kojima se sklapao, za Sigismunda jako važna i vrlo praktična.

Ugovor se naime sklapao u doba, kada je kruna hrvatska na Sigismundovoj glavi vrlo klimavo stajala; u doba, kad je kolovogja hrvatskog ustanka Ivaniš Horvat videći, kako Dabišine ruke nepouzdano i labilno drže krmilo bosansko, još više podigao ustaški stijeg i pokrenuo akciju u korist kralja Ladislava Napuljca; u doba, kad su hrvatski ustaše u borbi protiv Sigismunda izgubiv koju bojnu tačku znali uskočiti u susjednu Bosnu, gdje su si našli puno privrženika i pobornika svoje misli megju bos. vlastelom; kad se je s najvišeg u kršćanstvu mjesta, sa stolice rimske, na kojoj je onih vremena sjedio Bonifacije IX. (1389—1404), štitio i blagosivljao barjak Ladislava Napuljskoga, suparnika Sigismundova; kad je ban Ivan Horvat, korifej ustanka, zapodjeo pregovore s republikom Mletačkom o savezu proti Sigismundu, kojim bi uskrisio stare nade u

ustaškim taborima; u doba, kad i poneki dalmatinski gradovi*) u neizvjesnosti kolebahu izmegju krune ugarske i bosanske brineć se samo, kako će se najbolje izvući iz tog zapletaja; kad su se tri vladara — Sigismund, Dabiša i Ladislav Napuljski — otimali o kraljevstvo hrvatsko i krunu Zvonimirovu snubeć svaki sebi pristaša i privrženika — u vrtlogu ovih i sličnih dogagjaja, u ovo poremećeno, razrovano i neizvjesno doba pada sklapanje ugovora Gjakovačkoga.

Za Sigismunda je dakle vrlo važno i praktično bilo, da mu velmože bosanski obećaju »vjernost, dužnu pokornost i poštovanje naprotiv bud kojim knezovima, velikašima . . . . . .«; da mu se zavjere, e će se klonuti svake stranke, a najviše ustaške i napuljske, Sigismundu protivne; da ne će proti njemu trgnuti mača, pa makar ih i sam Ivan Horvat za to snubio; da će ostaviti na cjedilu, bez potpore kolovogje hrvatskoga ustanka u borbi proti Sigismundu; da ne će ni pod stijegovima napuljskim ni

*) Trogir. Listina kod Lučića: mem. di Trau p. 355.

KNJIŽNICA
hrvatskog kulturnog društva
»NAPREDAK«

bosanskim ratovati protiv kralja ugarskoga, već da će stajati na strani, neutralni.

To je eto tražio Sigismund od bos. vlastele i na to su se oni zavjerili. Ideja je Sigismundova bila paralizirati silu bana Ivaniša Horvata, svog najpoduzetnijeg, najdosljednijeg, najustrajnijeg protivnika; prekinuti mu niti, koje su ga s Bosnom vezale; oboriti šanceve, što su ih braća Horvati boreć se za svoju političku misao, s one strane Save podigli.

To je Sigismundu pošlo sjajno za rukom, pa tim je i zadan ustanku hrvatskom udarac u srce. Hrvatska i Dalmacija je krijepošću ugovora gjakovačkoga priklanjala se i padala u krilo Sigismundu, a stijeg ustanka u rukama Ivana Horvata počeo se lomiti. I Ladislav Napuljski i Stjepan Dabiša bili su ovim potezom izigrani, razoružani, a na njihovim ruinama temeljio je Sigismund svoje nade. Sad se je isticala samo jedna, ne ko prije tri okrunjene glave; Napuljcu se je kruna sve o sve izmakla, a na Dabiši će sjati do njegove smrti, a po njegovoj eventualnoj smrti preći će na glavu ugarskog kralja, pa će se Bosna Ugarskoj, ne kao odsječeno udo materi zemlji, već kao no-

vo, za se stojeće tijelo perzonalnom unijom pripojiti Ugarskoj.

Ovim duhom odiše listina Hrvojeva, ovim duhom je bez sumnje i ugovor sam sklapan.

Ne treba ni spominjati, da u ugovoru nema ni slovca o kakvom haraču, danku ili tributu, ni o vazalnoj pokornosti kralja Dabiše prama Sigismundu kao prema kralju ugarskom.

Bosna je na ugovoru u Gjakovu zastupana bila ko prava suverena, neodvisna vlast. Još prije ugovora pročulo se je bilo, da kralj Sigismund s bratom Vjenceslavom, českim kraljem, ide u Gjakovo »na ugovaranje mira«. To znamo iz naputka zadarskog vijeća, kao što iz istog naputka doznajemo i ovo, da je s napetošću isčekivano: hoće li sastanak obiju vladara teško iskušanim zemljama donijeti blagoslov mira ili bar primirja ili nevolje ponovljena rata. O miru ili ratu ugovaraju samo dvije posve ravnopravne, dvije jedna o drugoj neovisne vlasti.

Dodamo li još to, da je Sigismund svom prijatelju, kralju bos., podijelio čast velikog župana šimeške županije u znak ljubavi, iscrpili smo sve ono, što nam je trebalo reći o ugovoru u Gjakovu.

Da Sigismund nije pošteno mislio o Bosni i njenom kralju prigodom ugovora, jasno je ko bijeli dan. Namjeravaše on ovim ugarsko - bosanskim dinastičkim zapletom malo po malo ugasiti oganj narodne i državne bosanske neodvisnosti, pa da tako Bosna i bez osjećanja primi okove ugarske i prigne glavu pod jaram budimski.

Živa slika podmukle lakomosti, himbene politike!

Teritoritorijalnih promjena ne pozna ugovor gjakovački, jer mu je u tom bilo normom: conditio possidentis.

Slabost kralja Dabiše, pogibelj od Turaka, nutarnje smutnje, razmirica s Gjorgjem, gospodarom Zete, intrige Sigismundove — sve to zavelo je Dabišu, da potpiše nepovoljne i manje časne punktacije ugovora gjakovačkog, kojim se u principu ruše sve Tvrtka I. uzvišene osnove i težnje.

Ugovor gjakovački potresao je dušom braći Horvatima, banu Ivanu i biskupu Pavlu. I osobe njihove i ideje, koje su zastupali, bile su u pogibelji. Agitirali su, da oko svoje zastave okupe sve, štogod nije bilo zadovoljno sa ugovorom u Gjakovu. Kralj

Dabiša[1]), koga su svakako htjeli privući na svoju stranu, više im je bio neprijatelj neg prijatelj.

Ljut Sigismund na ustaše, bijesan na Dabišu, što ih ne proganja sa svog teritorija, povede vojsku na Bosnu, čijeg kralja zove[2]) ne više kralj, već „banus boznenzis", i u borbi za slobodu svog naroda pade Ivaniš Horvat, a Pavla nesta s pozorišta povjesti.

Posljedica pada braće Horvata bila je, da je Sigismund postao gospodar položaja, Dabiša mu osobno došao u tabor, obnovio gjakovački ugovor, i odrekao se Dalmacije i Hrvatske.

Tako se mogaše kralj Sigismund pohvaliti, da je Dalmaciju i Hrvatsku svojoj vlasti pridružio, dočim je „kraljevinu Bosnu s kraljem i sa stanovnicima izmirio".[3])

Poslije ovog rata i izmirenja sa Sigismundom, povukao se je kralj bosanski u za-

[1]) Rački, Pokret na sl. jugu; Rad akad. III. p. 144—150. Šišić, Hrvoje Vukčić, p. 95. 96.

[2]) Fejer, op. cit. X. 4. p. 667.

[3]) Fejer, op. cit. X. 4. p. 667.

bit, u dvor svoj u Sutjesku, gdje je 7. rujna 1395. godine preminuo.[1])

Stjepan Dabiša, drugi kralj bosanski, naslijedio je od svog brata Tvrtka krunu i žezlo države bosanske, ali ne naslijedi duha i poleta Tvrtkova. Dok je Tvrtko bio sivi sokol, koji je oštri svoj gled upravljao po svim zemljama južnog Slovjenstva i krila svoja širio od Kosova do Velebita, od Save do Adrije, bijaše Dabiša ptica kukavica zatvorena u svom gnijezdu, u svom dvoru u Sutjesci.

Niti je znao, niti je mogao sačuvati cjelokupnosti svoje države, ni njezine neodvisnosti. Od njega otpade Hrvatska i Dalmacija, a i kraljevina Bosna, koju je Tvrtko I. bio podigao na čast slobodne i od nikog nezavisne vlasti, bi ugovorom gjakovačkim ako ne podvrgnuta kruni ugarskoj, a ono svakako zaručena i odregjena za ugarskog kralja.

Svojim nesretnim vladanjem, iznevjeriv se politici svoga velikog prešasnika, liši on Bosnu one snage„ po kojoj je ona bila ujedinjujući faktor južnih Slavena.

U Stjepana Dabiše nije bilo one pro-

[1]) Pucić: Spom. srpski I. str. 3

Gradska narodna knjižnica „MAŠA KIKIĆ"

nicavosti duha, niti one samostalne volje, da neovisnom politikom Bosnu obrani od tugjeg upliva i oko nje okupi one čestice srpskog carstva, koje još nije silni Osmanlija osvojio.

Duboko je u srcu svom ćutio Dabiša poniženje svoje domovine i svog kraljevskog dostojanstva. Bolilo ga je to u dušu, i peklo ko otvorena, nezavijena rana.

Radi tog ga i vidimo, gdje se malo kasnije g. 1393. skriva ko prkosni dječak za pleća muža, junačkog bana Ivaniša Horvata, kolovogje hrvatskog ustanka. A kad nesmiljena ruka na nevjeri uhvati i ubi bana Ivana, pohiti Dabiša sam osobno k pobjeditelju Sigismundu, da ga o svojoj odanosti uvjeri — a svoje stare privrženike ostavi na nemilosti osvetničkog zmijskog srca kraljice Marije.

Nije Dabišu zadnje godine vladanja zanimalo baš puno ni to, što je na svoje oči gledao, kako ga očiti i tajni neprijatelji sve to jače stiskavaju: s juga mletačka spekulacija, od istoka osmanlijska struja, kako mu ko mladu voćku podgriza crv razdora netom rogjenu državu.

Hrvoje diže stijeg neovisnosti.

Po ugovoru gjakovačkom imao je biti kraljem bosanskim Sigismund. Nu svijest neovisnosti ne bijaše uginula kao ni osjećaj slobode, kojeg je Tvrtko I. ucijepio bio narodu u srce.

Bosanske velmože, do kojih je sve stojalo, razdijeliše se u dva tabora. Većina bješe za to, da se izabere za kraljicu udova Dabisina Jelena, narodnim imenom zvana Gruba.

Dubrovnik prvi priznade legitimnost novog vladara, a Sigismund nije mogao ništa uspješno poduzeti proti Bosni, jer je imao drugih važnijih poslova preko vrata. Bar su ga tako velmože bosanski a na čelu im Hrvoja lišili bosanske nasljedne brige, koja ga samo smetala, da se nije mogao onako oboriti na Osmanlije, kako je to važnost stvari tražila.

Ne malo je čudno, da je i kako je prijestol bosanski pao u dio kraljici udovi. »Taj inače neprirodni izbor kao da je bio tek za nevolju ili bar neka zlatna sredina izmegju dviju opriječnih stranaka, jer se po-

zicija kraljičina skoro pokazala nesigurnom [1]).

Je li Jelena vladala u svoje ime, ili u ime svog malodobnog sina, ne može se izvjesno uspostaviti.

Povjesničari hrvatski razni o tom razno sude.

Svakako to stoji, da je kraljica u svom vladanju bila upućena na savjet velmoža, a posebice Hrvoje Vukčića, koji je stvarno, kako piše profesor Ljubić[2]), sve državne poslove vodio, te zapovijedi u ime same krune izdavao.

Dne 16. lipnja 1396. bude zaključeno u vijeću dubrovačkom, da se umoli kralj Sigismund, da bi posredovao kod Hrvoje Vukčića, vojvode, nek bi ovaj utjecao na kraljicu Jelenu i velikaše bosanske, da republici ustupe tako zvane „Nove zemlje" izmegju gradskog zemljišta i Stona [3]).

Ovaj fakat govori jasno, što su Dubrovčani mislili o odnošaju krune bosanske na-

[1]) Šišić: Hrvoje Vukčić, s. 125.

[2]) Fejer. X. II. 406. Ljubić o Hrvoji, Rad XXVI.

[3]) Ljubić, O Hrvoji, Rad akad. XXVI. Str, 77.

pram Sigismundu kao nosiocu kruna ugarske i hrvatske.

Oni vide u bos. kruni neodvisna gospodara, komu Sigismund nije mogao zapovijedati, već samo prijateljski savjetovati, da se želja i molba Dubrovčana ispuni. Inače u svakom svom poslu oprezni Dubrovčani ne bi se usudili tako u brk govoriti jednom moćnom kralju, da nije i on sam bio s istom uvjeren, te su gragjani trgovačke republike, hladni i iskušani račundžije, dobro znali, da ga radi tog ne će ni malo uzrujati i uvrijediti, ako bosanskog kralja stave u isti red s njime [1]).

Od sredine g. 1397. bješe Bosna razdijeljena u dva tabora, tabor kraljice Jelene i tabor Stj. Ostoje [2]).

Ove prijestolne borbe i volja plemstva bosanskoga, ne kralja ugarskoga iznesoše i uzvisiše na prijestolje novog kralja Stjepana Ostoju, nezakonitog sina Tvrtka I. [3])

Gospoda bosanska a na čelu im Hrvoje, koji je najveći upliv u državne poslove imao,

[1]) Šišić: Hrvoje Vukčič p. 126., 127.

[2]) Šišić: Hrvoje, p. 127.

[3]) Ljubić: O Hrvoji, Rad akad. k. XXVI. 1874.

stavili su se na čelo struje Ugrima protivne, uručili su svom kralju stijeg bos. neovisnosti, naperili oružje proti Ugarskoj i njenoj politici. Hrvoje je dakle posvema ostavio stanovište i politiku svog pisma od 23. kolovoza 1393. pa pregnuo, da podupiruć novog korifeja hrv. ustanka, Stjepana Lackovića, istisne Sigismunda posve s prijestolja.

Radi tog poduze kralj ugarski dvije vojne na Bosnu. Velmože bosanski, na čelu im Hrvoja, akoprem megju se nesložni, a napram svom kralju nepokorni, ne trpe ipak tugjeg upliva ni miješanja stranih prstiju u poslovima samostalne države bosanske, pa takove nezvane činbenike i oružanom rukom odbijaju. Obe vojne Sigismundove ostaše bezuspješne.

15. siječnja 1399. Hrvojevim posredovanjem dobiše Dubrovčani od Ostoje, bosansko primorje od Kurila deri do Stona i potvrdu starih povlastica uz obične danke ne Ugarskoj, već bos. državi. To je Hrvoje s kraljem učinio ne pitajuć »imprimatur“ ugarskog kralja, direktno proti ugarskom vladaru namjeravajuć, kako piše profesor, istorik

[4]) Rački: Ibidem.

Ljubić tim darom odvratiti republiku od Sigismunda pod zaštitu bos. države.

I dogje vrag po svoje, jer ko s njim tikve sadi, o glavu mu se razbijaju.

Stvari u Ugarskoj okrenu loše po Sigismunda. Šteta samo, što naši djedovi a na čelu im Hrvoje nisu izdašnije upotrebili vrijeme, dok je Sigismund od ugarskih velikaša zarobljen u tamnici pokoru činio za svoje opačine. Hrvoje je mirovao i bezbrižno gledao, kako se na sjeveru u Ugarskoj zaigralo »vrzino kolo« i podigao vjetar nepovoljan Luksemburgoviću.

Ipak, krivo bi radili, ako bi Ostoju i Hrvoja usudili, da su posve baš skrštenih ruku sjedili.

Činilo se, da je uskrišena g. 1400. i 1401. ideja Stjepana Tvrtka, da se jugoslavenske zemlje sklop u jednu državnu tvorbu, jedan državni sklop, u kojem bi različita plemena jednog naroda, s raznim imenima i vjerskim nazorima, činila jednu cjelinu.

Ovaka cjelina jedini je spas južnog Slavenstva, jedina kadra bila i jest potisnuti svaki strani živalj u njegove granice, jedino moćna odbiti valove osmanlijske bujice i nau-

čiti pameti i prebiti lakome prste našim sjevernim susjedima, koji se kao klin zabili u Slavenstvo.

Ostoja pozove u prvom redu Dalmaciju i njene gradove, dapače se sam odputi u Dalmaciju s bosanskom vojskom[1]) da ih svojoj vlasti podvrgne.

Znajući kralj bosanski, od koliko je financijalne važnosti Dubrovnik po Bosnu, namjeravaše ga sklonuti nek bi skinuo ugarski a razvio bosanski stijeg, pa priznao vrhovno gospodstvo bosansko, do čega ipak nije nigda došlo.

Dne 12. svibnja 1402. položiše Dubrovčani prisegu vjernosti Sigismundu pred njegovim poslanicima. Hrvoje, koji je sve niti politike u svojoj ruci imao, odmah od njih zatraži, da mu stvar razjasne.

Oni mu 13. svibnja iste godine odvraćaju, da se je ona prisega protezala samo na danak, koji su dužni davati kao što bos. tako i ugarsko-hrvatskom kralju, te da onim činom nisu ni najmanje kanili povrijediti prijateljske s bosanskom krunom odnošaje.

[1]) Ljubić, O Hrvoji, op. cit.
Sišić, op. cit. 143.—145.
Rački, op. cit. 41.—42.

I ovaj fakat govori odviše jasno, a da bi trebalo komentara, kako je Bosna motrila svaki pokret u Dalmaciji i samosvjesno stajala na braniku svoje neovisnosti i u vrijeme, kad više nije bilo Tvrtka I. Ponosnog. U opće dvor bosanski nije bio zadovoljan s odnošajem, u kojemu je stajala republika prema Ugarskoj još od vremena Ljudevita I. velikoga.

I inače je Stjepan Ostoja radio u Dalmaciji, potpirivao vatru nadajuć se koristi za krunu bosansku iz borbe takmaca, Ladislava Napuljskoga i Sigismunda, prema onoj našoj: gdje dva drobe, treći kuša. Što pod svojim imenom, što pod zamamljivim za Ugre i Hrvate imenom Ladislava Napuljskoga, komu je Hrvoje bio alter ego za Hrvatsku i Dalmaciju, širio je svoju vlast u ovim zemljama, držeć da mu naslov Ladislavov nije osobito pogibeljan.

»Stjepanu Ostoji najviše je bilo do tog stalo, da se dočepa primorja i ondje učvrsti. Ovdje je htio sagraditi »tvrdjavu s lukom«, pa je kroz svog poslanika molio od mletačke republike pomorsku pomoć proti svakomu, koji bi mu gragjenje priječio. Vijeće je ovu

prošnju zaključkom[1]) od 20. travnja 1402. obišlo, ali je kralju dozvolilo držati dvije oboružane galije na obranu svojih podanika, samo neka ne bi napadale na brodove dolazeće iz Mletaka.[2]) Za tim je Stjepan Ostoja gledao predobiti dalmatinske gradove i općine i prama njim se ponašao kao nekada Stjepan Tvrtko : ostavljao jih naime u uživanju nutarnje samouprave zahtijevajući samo od njih, da razviju njegov ili prijatelja mu Ladislava kraljevski stijeg i da mu zaprisegu podaničku vjernost.«[3])

Tako Rački o smjeru nastojanja i nakana bosanskih naprama općinama dalmatinskim.

Žilavost naših pradjedova i žrtve, što su ih oni doprinijeli, pripravile su Ladislavu napuljskom sigurno zemljište, na kojem se je on mogao 5. kolovoza 1403. u Zadru kruniti za kralja ugarskog i hrvatskog. Bosanski kralj ne htjede prisustvovati krunisanju Ladislava, da se ne bi mislilo, da on priznaje

[1]) Mon. serb. arch. venet. u Glasnik u srp. slov. XII. 205.—206.

[2]) Misti vol. 46. 1402.—1405. MCS. Arch. veneti.

[3]) Rački: Pokret na slav. jugu, Rad g, 1868. knjiga IV. p. 44—45.

vrhovnu njegovu vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji na štetu bos. interesa.

Htijući iz općine sv. Blaža istisnuti stijeg ugarski a i s nekih još drugih razloga zarati se kralj bosanski sa republikom dubrovačkom.

Dubrovačke intrige.

Rat protiv Dubrovnika od davna je Ostoja smišljao. Tim, što je poduzeo rat s nakanom, da istisne ugarski stijeg sa zidina dubrovačkih, stupio je javno ko neprijatelj Sigismundov pred svijet s načelom: Bosna ima svoju vlastitu neovisnu od ikog politiku, koja ne mora i ne smije robovati politici ugarskog dvora.

Početak ovog rata pada u prvu polovinu god. 1403. u doba, kad je kralj Sigismund bio zabavljen u Českoj.

Pritisnut bosanskom vojskom Dubrovnik, kog su kraljevi naši htjeli počiniti svojoj vlasti poimajući ga ko posrednika trgovine izmegju istoka i zapada, obrati se molbom na vojvodu Hrvoja, da intervenira za mir. Vojvoda, koji sad imaše pune ruke posla oko dočeka Ladislava Napuljca, obeća, ali i osta pri pukom obećanju. Zato si potraže Dubrovčani druge pomoći.

Ladislav je ostavio Zadar, Sigismundov se je položaj poboljšao, jer je svoje protivnike u Ugarskoj pokorio, a i hrv. ustanak razoružao. Početkom oktobra 1403. nasmija se i boginja ratne sreće Dubrovniku, pa opojena s tog republika prekinu trgovačke sveze s Bosnom, smjerajući tim materijalno Bosnu oštetiti. Ovim postupkom ozlojegjen Ostoja otvori širom vrata Veneciji i njenoj trgovini po Bosni.

Uspjesi Sigismundovi ozbiljno zabrinuše bos. kralja. Bojao se je, da sila ugarskog kralja ne zapuca vrhu njegove glave. Ta bojazan prinuka ga, da je promijenio svoje političko držanje prema Ugarskoj. Izmiri se dakle početkom novembra 1403. Ostoja sa Sigismundom, pa tim sramotnim mirom stavi svoju državu u onaj odnošaj prema Ugarskoj, u koji ju njegov prešasnik strpao ugovorom Gjakovačkim[1]).

Zlorada republika dubrovačka u želji srušiti Ostoju, pokrenu živu akciju, da se mir razbrka. Ova akcija je ujedno sjajno svjedočanstvo njezine diplomatske vještine kao što i njezine sebičnosti na štetu narodnih idejala.

[1]) Fejer. Cod. dipl. X. 4. p. 388.

Ovaj u ponašanju Ostojinu preokret opasan je bio samostalnosti njegove države, opasan hrv. pokretu. To, što je Ostoja pristao uz misao ugarske države u smislu Sigismundovu, probudilo je neopisivo ogorčenje u svih prijatelja politike, koju je i kako je zastupao Tvrtko I. Ponosni. Kolovogja ovih bio je herceg Hrvoje Vukčić.

Iz Ugarske se je sada koncem g. 1403. intoniralo, da se sklopi mir izmegju Dubrovnika i Bosne, po kojem bi Bosna zadržala početkom rata oteto primorje, što ga je g. 1399. republici bila poklonila. Nu Dubrovčani nastaviše svoju operaciju upirući sve sile, da mir razbrkaju, čemu im je ne malo pomoglo neprijateljstvo izmegju Ostoje i Hrvoja, što je bio naravni rezultat pokorenja kraljeva Sigismundu, koga niti Hrvoja, niti Bosna, ni Hrvatska s Dalmacijom ne priznavaše za kralja ugarsko-hrvatskoga.

Toj zaoštrenoj situaciji g. 1404. išlo je u prilog i to, što je Sigismundu glava pucala od briga, koje su mu zadavale zamršene češke prilike.

Herceg Hrvoje se je tjesno združio s Dubrovnikom na propast Ostojinu. Radilo se

o tom, da se Ostoja zbaci s prijestolja, istjera iz Bosne, a postavi drugi kralj.[1])

Dubrovčani dapače nastoje zlo u Budimu opisanog Hrvoja oprati, maskirati ga ko prijatelja i zbližiti sa Sigismundom.

Videći Ostoja, što se u Bosni kuha, pregnu, da se s Hrvojem pomiri, do čega zbilja i dogje koncem februara ili početkom marta 1404. Sada je trebalo samo izmiriti Ostoju sa Dubrovnikom, pa je izgledalo, da će se taj zanimivi politički gordijski čvor razriješiti. I Hrvoje i Sigismund i sam Ostoja poradiše ozbiljno oko toga.

Do mira ipak ne dogje, radi opiranja i tvrde glave Ostojine. Kralj bosanski nakon uzaludnih pregovora s Dubrovnikom nastavi dogovaranja s republikom sv. Marka na Rialtu protiv trgovačkih interesa dubrovačkih. Dubrovčani se s tog potuže kod Sigismunda, koji kao i Hrvoje nije rado gledao republike, kako pruža svoje pandže na štetu njegovih posjeda u Dalmaciji.

Takav bješe položaj kralja Ostoje u drugoj četvrti g. 1404. On je pristao uz Sigismunda; pobuna nastala uslijed tog megju

[1]) Cf. Miklošić: mon. serb. p. 252. Matica u c. arkivu u Beču.

velmožama, koji Sigismunda nisu mogli ni očima gledati, navela je u Bosnu ugarsku intervenciju.

Sve ovo zajedno bijaše razlogom, da su velmože bosanske negdje u maju ili junu g. 1404. zbacili s prijestolja Ostoju, dok se je možebit ljuljao u sanku sigurnosti, te sami privremeno uzeli upravu države u ruke, dok nisu na prijestol bosanski uzvisili Tvrtka II., zakonitog sina Tvrtka I. Ponosnog.

Ovako Hrvoja opra radi beznačajnog ponašanja Ostojinog svojoj domovini nanešenu sramotu.

Ostojino vladanje kratko ali jezgrovito crta naš Rački[1]) ovako :

»Stjepan Ostoja nije bio vladalac, koji bi braneći uzvišeniju državnu misao većoj opasnosti u oči gledao. On bi svoj posao u Dubrovniku i Dalmaciji na dalje tjerao, on bi se s hrv. ustankom združio bio proti Sigismundu, da je kojom sretnom kobi Ladislav i taj ustanak pobjedu održao ili kada bi ova pobjeda bar neodlučena bila.

Ostoja bi htio doći, što no riječ, na gotovo, gotovom djetetu biti otac.

[1]) Pokret na slav. jugu. Rad g. 1868. knj. 3, p. 71.

Tim, što je bos. plemstvo zbacilo s prijestolja starog, a podiglo novog kralja, dokazalo je, da mu pripadaju suverena prava, a i u megjuvlagju se je plemstvo takim držalo jer znamo, da je Sandalj s velmožama potvrdio Dubrovčanima povlastice, dok nije bilo kralja.

Krvave godine.

Bačeni s prijestolja Ostoja pobježe u Budim, da prosi od kralja ugarskog milost i pomoć. Po nalogu Sigismundovu provali ban Ivan u Bosnu »sa šest četa,« te prodre do Bobovca. Ali protjeranog kralja nije mogla ni ugarska sila podići na prijestolje, jer nije ban Morović imao dosta vojske, niti se mogao nadati pomoći od Sigismunda, pošto je on ratovao u Moravskoj. Kralju Ostoji bi zajamčena osobna sloboda, kraljevski naslov, predan mu Bobovac. Za zaštitu dozvoliše mu plemići, da može ostati jedna četa ugarskih vojnika.

Ovaj rat kao i slijedeći, o kojima ćemo govoriti, imali su uskrisiti u Bosni upliv ugarski, koga su velmože sveli na ništicu onda, kad su Ostoju zbacili, a novog kralja izabrali upotrebiv Sigismundov poslovima češkim zabavljeni položaj. Preokret

ovaj dogodio se je u Bosni bez zapreka, voljom bos. velmoža, o čijoj je razboritosti i desnici ovisila budućnost Bosne i bližnja i daljnja.

Izbor novog kralja navijestili su velmože vlastima. Republika sv. Marka prizna legitimnost nove vlade, a i Dubrovnik se jedva jedvice koncem g. 1405. izmiri s Bosnom i prizna joj Tvrtka II. za kralja.

Tako se svrši ova sudbonosna razmirica, koja je oštetila i dubrovačke interese, a i silu bos. države spriječavala, pa povoda davala ugarskom miješanju u poslove bosanske.

Sa sjevera se spremala oluja. Ko će pametan misliti, da će onaj Sigismund, koji je tako žilavo tjerao politiku Ljudevita I., mirno gledati prevrat bosanski, što je srušio sva načela politike ugarske?

Već početkom g. 1405. činile se priprave. Sigismund okaniv se drugih poslova pregnuo bješe zakonima obnoviti svoju državu, pa obnovljene, ojačene državne sile upotrebiti na vanjsku akciju, a najbliži nišan bila mu je Bosna. »Potrebno je s moćnom vojskom poći protiv svoje kraljevine Bosne i

Rame, da se isprave i obnove megje države.«[1])

Početkom rujna 1405. poče vojna, koja je imala mačem potpisati i realizovati ugovor gjakovački. Vojnu je vodio sam kralj u pratnji svojih banova i vojvoda.

Uspjeh vojni bijaše privremen, ne odgovarajući naporu sila ugarskih. Budimski se dvor nije mogao ponositi, da je svoje protivnike znatno oslabio, a kamo li ih uništio ili prisilio, da se pokore.

Iza rata nastojaše Sigismund Hrvatsku po malo urediti, da mu bude čvrstom bazom za novi pothvat proti Bosni.

Stjepan Tvrtko II. bijaše prijatelj i saveznik Ladislavov, pa je trebalo, da u onim ne uregjenim odnošajima bude ustanovljen uzajamni položaj obih država, bosanske i Hrvatske, kojima su na čelu stajala dva ako i savezna, a ono i neovisna, različita vladara.

Ladislavu Napuljskom poslani bjehu poslanici bosanski, da ondje zatraže od kralja potvrdu starih i pravih megja bosankih naročito prama Ugarskoj. Dne 26. s

[1]) Sam Sigismund gradu Eperjes 10. lipnja 1405. Fejer, X. 4, p. 377—378.

kolovoza 1406. izda Ladislav svečanu povelju, kojom se obvezuje, da će državno pravo kraljevine bosanske štovati, i od svih zahtijevati, da ga štuju.[1])

Ovaj fakat dokazuje, da je Bosna i poslije rata g. 1405. ostala u opoziciji prema Ugarskoj, dosljedno da joj nije bila pokorna, drugo da uspjeh vojne nije bio sjajan, treće da su naši djedovi znali samosvijesno stajati na braniku integralnosti i neovisnosti bos. države.

No Ugarska nije bila puka motriteljica ovih dogagjaja; već ljeti g. 1406. šalje Sigismund i treću vojsku na Bosnu pod vodstvom temešvarskog kneza, Firentinca rodom Filipa do Scolaris, po ženinom imanju prozvanog Pipo de Ozora (Pipo Spano), a u nar. pjesmama opjevanog Filipa Madžarina. Pipo prodre u Bosnu, ugje u Bobovac i smjesti se u njem.

Ko da ni ova vojna nije puno vrijedila, ni postigla naumljenog uspjeha, provali Sigismund g. 1407. u kolovozu s dva kraja u Bosnu. Sigismund unigje pojačan Pipinim

[1]) Lucius: de regno lib. V. c. 4. Rački; Pokret na sl. jugu Rad. 1868. knj. IV. p. 91.

četama u Bobovac. Sigismund nije bio ni na tom vojnom pohodu ovjenčan lovorom, razboli se u Bobovcu, te se već u listopadu ništa ne opravivši povrati kući.

Tako je Bosna pretrpjela i odbila svaku znatniju akciju ugarskih vojska, znak ondašnje njene velike snage, kojom si je znala sačuvati svoje gospodstvo i neovisnost svoju i svoga kralja. Usprkos svim vojnama, u kojima su Madžare pomagali Hrvati, Česi, Poljaci, ne razvi se nad Bosnom barjak hegenomije Ugarske, te stare i tradicijonalne neprijateljice svakog širenja i veličanja slavenskih južnih država.

Sveta krstonosna vojna u korist Madžara.

Mučila je Sigismunda misao: džilitno se, ne zgodio cilja; učilo ga iskustvo, da je slab i nejak svladati žilavi otpor bosanski. Treba u zapadno-evropskom kršćanskom svijetu tražiti pomoći; pomoć će dobiti samo onda, ako Evropi prikaže rat bosanski kao vjerski, za ime Isusovo. Vjerski rat proglašuje rimski papa, treba dakle, da se najprije s papom sporazumije. U to doba sjedio je na papinskoj stolici Grgur XII. (1406.—

1415.). K njemu bijaše još ljeti g. 1407. poslao Sigismund pečujskoga biskupa kardinala Valentina Alsanija i bivšeg nadb. spljetskoga Andriju Gualda, koji su imali papu skloniti, da kralja svojom vlasti podupre u ratu proti Turčinu. Doista oni izrade kod pape, da je dne 9. studenog 1407. izdao u Sijeni proglas na sav kršćanski svijet, pozvavši ga, da skoči u kršćansku vojnu, da pomogne „prvaka katoličkog", kralja apoštolskog u boju protiv „Turaka, Ariana, Maniheja i drugih nevjernika u krajevima i stranama carigradskim, Vlaškoj, Ugarskoj, Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, Rami, Srbiji, Galiciji, Vladimiriji, Kumanji i Bugarskoj"; svim onim, koji pogju na vojnu, obećan bude oprost, kako se davao krstonoscima na polazu u svetu zemlju i Jerusalim.

Krasne zadaće! Zemlje ugarske i bosanske bile su sigurno u prvom redu pozvane, da se slože pod stijegom kršćanstva u borbi proti polumjesecu na obranu svoju najprije, a onda čitavog zapada.

Kud je ova vojna nišanila, odgovara povijest. Sigismund stavlja Manikeje, pod kojim razumijeva patarene, Bošnjake, u isti red s Turcima, samo da tim lakše ishodi sudjelo-

vanje rimske stolice. Proti Turcima, kojima su onih vremena zadali Mongoli opasan udarac, nije Sigismund bez sumnje smišljao ozbiljnog rata poduzeti. Pa nije ni morao, jer je tursko carstvo krvavilo s rana, što su mu ih zadale nutarnje borbe s nesloge Bajazitovih sinova.

Proglasom na kršćanski svijet, dao je papa Sigismundu jako oružje u ruke; a da je kralj pod plaštem vjere sakrivao jedino državne interese, htijuć moću krstaškog mača Bosnu stisnuti u okvir ugarski — ne treba dokazivati.

Vojska golema i jaka, Sigismund joj na čelu, pregje Savu i utabori se kod kobnog Dobora. Ugarska pobjeda bi osigurana; bosanska vojska razbijena, kralj sa 170 velikaša uhvaćen. Zarobljenog kralja povede Sigismund sredinom listopada 1407. sa sobom u Budim.

Krstonosna se je dakle vojna svršila povoljno za Ugarsku, nepovoljno za Bosnu. Sigismund se ćutio osiguranim gospodarom Bosne, to tim više, što mu se malo kasnije pobjede kod Dobora pokloniše u Budimu prvaci, Hrvoje Vukčić i Sandalj Hranić.

Tim, što je Sigismund odveo zarobljenog kralja sa sobom u Budim, mislimo, da

je bio naumio Bosnu sasvim pridružiti svojoj državi, u nadi da mu se ne će u tom niko na put staviti.

Odjek iza krstonosne vojne.

Bosanski velmože ne htijuć, da im vlada kralj tugjeg imena i jezika, podigoše još iste godine na prijestolje bosansko Stjepana Ostoju, koji je do sad čamio u Bobovcu. Tako ne uspije Sigismundu ni ovaj put Bosnu svojoj državi utjeloviti ni bosansku samostalnost srušiti, sve da ju i jest dobro podrmao ne samo vojnom silom, nego i sjemenom razdora, što ga je megju velmože sijao. —

Novog kralja prizna republika dubrovačka u prosincu g. 1408.

Bosna se podiže i oporavi, pa g. 1409. bješe u onom stanju, u kojem je bila prije velike vojne.

Sigismund ne priznavajući Ostoju za zakonitog vladara bosanskog podiže novu vojsku početkom 1410. godine.

Nakon sretnog, ali bezuspješnog ratovanja vrati se koncem godine kući priznavši Ostoju za kralja, u nadi, da je tim već utvrdio svoju vlast u Bosni.

Tek, što je Sigismund ostavio Bosnu,

pokaza se, da su mu uspjesi prividni i privremeni. Da započeto djelo dovrši, podiže se Sigismund s proljeća g. 1411. ponovno na Bosnu.

Djelo mu bi uspjehom vjenčano; velmože bosanski moliše i dobiše mir. Oskudna su nam vrela, te ne znamo uvjeta mira; svakako morade Ostoja priznati vrhovnu vlast ug. kralja.

Nakon dugog i ljutog krvoprolića, nakon 6 vojna postiže Sigismund u Bosni eto ono, za čim je godine i godine težio.

Još dvaput, u drugoj polovici g. 1414. i polovinom g. 1415. trgnuše vladohlepni i lakomi Ugri mač svoj, da pokore hercega Hrvoju, koji je pao u nemilost i izgubio povjerenje Sigismundovo. Hrvoje prisiljen zatraži pomoći ondje, gdje se je nadao dobiti u — Turaka. Ugri bjehu potučeni, upliv ugarski iz Bosne istisnut; jednim udarcem propade sve, što je rijekama krvi bilo stečeno; Sigismundova noga ne pregje više hladne Save.

Proljevali su krv Ugri, proljevali Bosanci — u korist trećemu. Ko je kriv? Lahkoumnost, dušmansko stanovište Sigismunda.

Sigismund se izmiri s Bosnom.

S jednom turskom četom osvanu u kolovozu g. 1414. u Bosni raskralj Tvrtko II. Šta je bilo s njim poslije g. 1408. ne znamo. Jamačno je htio pomoći turskom zbaciti Ostoju s prijestolja, a pomagao mu je i u tom poslu ortak mu Hrvoje.

Tvrtku se nasmija sreća; vlast mu se rapidno širila tako, te možemo s pravom ustvrditi, da je Bosna u taj čas opet imala dva kralja, svaki kralj pak svoje pristaše, svoju politiku.

Uslijed tih i sličnim putem prouzročenih buna i meteža, učvrstiše se Turci zvani i nezvani u Bosni i potkopaše temelje bos. države.

Čitava Bosna posta pozorištem žestokih borba i ratova, pozorište urota, u kojima su se vlastela zatirala.

Žrtvom take jedne urote, u kojoj je imao i kralj Ostoja svoje prste, pade veliki knez Pavao Radinović g. 1415.

Smrt njegova bijaše lozinka ljutom gragjanskom ratu, u kom su sinovi ubijenog kneza pomagani od Turaka bjesnili proti ubojicama svoga oca, kralju Ostoji i Sandalju Hraniću. Rat je bjesnio, Turci harali. Još

gore bijaše kad se kralj Ostoja rastavi sa prvom ženom Kujevom, rodicom ubijenog kneza Pavla, a oženi udovom Hrvojevom Jelenom, da ojača svoju moć. I njegov rogjeni sin Stjepan ustade protiv njega, oca svoga, ne mogav pregorjeti sramote majke svoje Kujeve.

Na poziv turskog cara Mehmeda I. (1413—1421), tadanjeg gospodara položaja u Bosni, sastaše se vlastela bosanska u zbor i dogovoriše se, da Ostoju, ko početnika zala uhvate, svežu i prijestolja liše.

Saznavši Ostoja za to, pobježe u zapadne strane svoje države, te mu do god. 1417. pogje za rukom zavladati Humskom zemljom, a pomoću humskih knezova vrati se opet na prijestolje bosansko.

Sin ubijenog Pavla Petar voleć se povratiti narodnom svom kralju, nego ostati podanik Turaka, koji su mu njegove krasne zemlje poharali, izmiri se s Ostojom noseć i nadalje krvnu mržnju u srcu na Sandalja, glavnog početnika ubojstva.

Ostoja umre 1418. a naslijedi ga sin mu Stjepan Ostojić (1418—1421) izabran voljom plemstva i vlastele, osim jedinog Sandalja, koji ostade i nadalje ragje podanik turskog cara, nego li svog kralja.

Ostojić je bio priznan od stranih vlasti i svojih velmoža za bos. kralja. Vladaše do početka g. 1421., kad opet ispliva na površinu Tvrtko II., kojemu se bješe iza 1415. trag zameo. Već 5. siječnja ugovara s Tvrtkom Venecija. U travnju iste godine potvrgjuje Ostojić povlastice i sloboštine Mlecima dane od Ostoje i to je zadnji čin njegova vladanja, jer u kolovozu vidimo Tvrtka II., gdje vlada čitavom državom; u rujnu bi Tvrtko okrunjen i darovima od Dubrovčana počašćen, od susjednih država priznan.

Još prije tog bješe turska vlast u Vrhbosni skršena, a i Sandalj Hramić prignu svoju oholu glavu pred novim kraljem.

Tvrtko od 1421. g. jedini kralj bosanski nastojaše, da u najboljem skladu i miru živi sa svojom vlastelom, s Dubrovnikom i Mlecima; ta politika a i nevolja gola skloni i izmiri Sigismunda i Tvrtka, Ugarsku i Bosnu, koje su se već preko 30 godina na štetu kršćanstva, općih i vlastitih interesa klale.

Da vidimo, koji su razlozi diktovali Tvrtku II., da se sa Sigismundom izmiri.

Tvrtko II. je više godina boravio na dvoru ugarsko-hrvatskih kraljeva; bio je u rodu sa tadanjim banom Hermanom Celjskim,

jer je Herman bio sin neke bosanske banovne ili kraljevne Katarine, za koju neki misle, da je bila sestra Tvrtka II., dok ju drugi drže za kćer bosanskog bana Stjepana Kotromanića. Tvrtko II. nije imao od srca muškog poroda, pa je bez sumnje misli mislio o svom nasljedniku. Ili Sigismunda ili svog rogjaka, a Sigismundova tasta, svemoćnog bana slavonskog, Hermana.

Već god. 1425. 3. rujna piše Sigismund Dubrovniku, da je s bos. kraljem utanačio ugovor velikog zamašaja (non parve importantie). U čem sastoji taj zamašni ugovor, koji se zbio poslije izmirenja Bosne i Ugarske, nije nam poznato; valjda se je radilo o tome, komu će zapasti kraljevstvo bosansko, ako bi Stjepan Tvrtko II. bez potomaka otišao sa svijeta. Već se je Sigismund jednom za Dabiše dovukao vrlo blizu prijestolja bosanskog.

Dvije godine iza tog 1427. 2. rujna bio je Hermanu prijestol zajamčen.[1]) Tvrtko II. piše u povelji, što ju je izdao u Bobovcu u stolnom gradu, da je radi slijedećih razloga namijenio Bosnu Hermanu: radi njegove ljubavi i vjernosti napram Bosni i njenom kralju, radi svog poštenog djelovanja kod Sigismunda u korist Bosne i radi veza rodbinstva, koji ih spaja.

[1]) Fejer Cod. dipl. X. 6. p. 900—901.

Put mira i sloge izmegju Bosne i Ugarske bio bi pravi i jedini put spasu i napretku ovih i svih jugoslavenskih zemalja osobito u ono kritično doba. Mnogim svojim ratovima škodio je Sigismund Ugarskoj, škodio Hrvatskoj, a najviše Bosni, koristio je pak samo struji osmanlijskoj, kojoj su se kano sama od sebe vrata otvorila.

Nu divlje horde zalijetale su se i u susjednu Ugarsku i Hrvatsku, a to je Sigismunda učilo i govorilo mu, da slabeć Bosnu učvršćuje ne svoje već turske tabore na Balkanu, širi ne svoju već azijatsku vlast, koja će jednom stane li čvrsto na Savi, brzo prekoračiti Dravu i gornji Dunav. Konsekventno su mu se opirala bos. vlastela i nijesu dala, da uhvati čvrst teren u Bosni. Uslijed ratova ugarskih ojačaše Osmanlije, sjedoše u srce Bosne, što nezvani, što zvani od velmoža, kojima je Ugar mrži bio od Osmanlije, Sigismund od Mehmeda I.

Vidio je Sigismund, da je zlo radio, da je trgnuo mač proti a ne za krst, za a ne

proti polumjesecu, pa zato se je i okanio poslije g. 1415. svake daljnje operacije proti Bosni, sklopio s kraljem mir god. 1425., da tako bar donekle popravi zla, što ih je u Bosni počinio.

Bosna na pazaru.

Dva su još dušmana tresla prijestoljem Tvrtkovim : srpski despot Gjorgje Branković i vojvoda Sandalj Hranić, koji se je ponovno odmetnuo od svog kralja, svegj veću vlast osnivao i ugledniji i slavniji bio od samog Tvrtka. Ko prije Hrvoje, tako je sada Sandalj ravnao sudbinom bos. države, dakako na njezinu štetu i propast.

Nemiran, vladohlepan, rebelan duh bio je Sandalj, moćan i uplivan. Od 1394.—1435. kočio se je u Bosni taj moćni dinasta, vladajući najprije Humom, pak kasnije na sjeveru sve do megja hrvatskih, na jugu sizao je duboko u Zetu, na istoku u Podrinje. Katkad je slušao svog kralja, katkada mu se opirao ; klanjao se Sigismundu, opet mu prkosio ; pod konac života priljubio se Turcima, pa s pomoću njihovom i svojih saveznika patarena, sam odlučni pataren, gledao, da Tvrtka skine s prijestolja.

Bez sumnje je smišljao Sandalj, da stvo-

ri samostalnu državu odruženu od Bosne ili bolje, da posegne sam za krunom bosanskom i srpskom, pa da mjesto Kotromanića vladaju Hranići, Kosače makar i pod egidom sultanovom.

Pomislimo li, da je i Radivoj, nezakoniti sin Ostojin, brat Ostojića a naravni bratić Tvrtka II. težio za krunom bosanskom, pa ljubio papuču sultanovu, koji je u Bosni g. 1424. i 1426. provalama svoju vlast obnovio i učvrstio — moći ćemo si predočiti žalosno stanje, u kom se g. 1430. i dalje nalazio kralj bosanski.

Despot srpski dobio je još g. 1411. od Sigismunda grad rudarski Srebrnicu, pa se spremaše sad u ortakluku sa Sandaljem svojim po Sandaljevoj drugoj ženi Jeleni rogjakom, da raširi megje svoje despotije.

Valjda je njih dvojicu, jednog raskolnika drugog patarena, mučila misao, da se je Tvrtko II. priklonio katoličkoj vjeri, sklopio savez i prijateljstvo sa katoličkim kraljem i Sigismundom, te katoličkim banom Hermanom. —

Godine 1433. dakle vojevaše Tvrtko II. braneć svoje prijestolje proti despotu Gjorgju i knezu Radivoju.

U lipnju te godine skoči i Sandalj na noge, složi se sa despotom i novcem kupi od sultana bos. državu. Despot dobi Zvornik i Usoru, ostalo Sandalj, a da ne bude krivo ni Radivoju, neka se zove bosanski kralj.

Beskućnik Tvrtko II. morade bježati. Ode u Ugarsku, da od svojih saveznika traži pomoći.

Godina 1434. vidi bana Matka Talovca[1]) gdje u Bosni ratuju za Tvrtka.

Čini se, da je bana Matka pomogao i i bos. vlastelin Juraj Vojsalić.[2]) Iz Ugarske u Beč iz Beča u Ugarsku trčao je Tvrtko II. moleć pomoći od Sigismunda.

Megjutim je u Bosni vladao Radivoj, kako se to vidi iz listina dubrovačkih.[3])

G. 1435. vrati se Tvrtko II. u Bosnu u zgodan čas, jer u to doba umre mu zakleti dušmanin, Sandalj Hranić. U kolovozu rečene godine vidimo Tvrtka II. u srcu Bosne, u Bobovcu.

S Tvrtkom dogje u Bosnu glavar vikarije bosanske, Jakov de Marchia, čija prevelika gorljivost za katolicizam uspali patarene pa pozvaše Turke u Bosnu, a Tvrtko po drugi put koncem godine 1435. ode u Ugarsku.[1])

U to su Turci po Bosni osvajali komad za komadom.

Vrativ se Tvrtko god. 1437. u Bosnu, nagje ju poharanu, raskomadanu, u jugoistočnom dijelu gospodario je vojvoda, paša Isam.

Sigismund nije mogao, da Tvrtku pruži pomoći. Bio je bolestan, a smetala je i seljačka buna u Ugarskoj i Erdelju.

U toj nevolji prizna Tvrtko II. turskog sultana gospodarom i obeća mu plaćati godišnji danak od 25.000 dukata. Učinio je to samo da spasi, što se još može spasiti, da produlji svom kraljestvu život, makar ga i kupio, koju godinu, dokle mu otklegod pomoć stigne.

Od 1437—1439. bijaše Bosna, ali nipošto sva, pokorna sultanu ko vazalna zemlja; kralj joj nije bio neovisan, već pokoran turskom caru, koji se je htio vladati kao pravi gospodar Bosne.

G. 1437. umro je i Sigismund.

---

[1]) Klaić, Povijest Hrvata II, 2, p. 137 i 138.

[2]) Miklošić: Mon· serb. 377—379.

[3]) Klaić: Povijest Hrvata II., 2, p. 138,

[1]) Ibidem.

Preko 50 godina nosio je na glavi krunu ugarsku i hrvatsku, a resila ga je češka, njemačka, pa rimska carska kruna. Ambicijozan, vladohlepan, bez pravog vladalačkog dara, lakouman, nepromišljen, strastven bio je taj kralj. Ko da mu nije dosta 5 kruna, tražio je još i poljsku i bosansku, a nije bio kadar ni jednu onako nositi, kao što bi trebalo. Svako sredstvo mu je bilo pošteno, samo da dogje do cilja. Ako je tr ebalo, gazio bi i svoju peterostruku kraljevsku riječ. Pobožan, okrutan do skrajnosti prema tome, kako je kada već trebalo.

Kralju Tvrtku bijaše mučno podnositi ono tužno stanje, u koje bješe sa svojim kraljestvom pao.

Obazirao se, tražio pomoći, pa ju i zbilja i nagje u mladom ugarsko-poljsko-hrvatskom kralju Vladislavu (1440.—1444.) i njegovom vojskovogji Sibinjanin Janku. Toga radi odijeli se bos. kralj od turskog cara, kome se je nedavno bio pokorio i zatraži pomoći u kršćanskim desnicama.

Ivan Hunjadi spram bos. kraljeva.

Hrabri mač tadanjeg ugarskog vojskovogje, velikog junaka Ivana Hunjada, zvanog Sibinjanin Janko, oslobodio je Bosnu i

kralja bar ponešto od premoći turske i učinio je, da Bosna i narod joj malo slobodnije dahne.

Hunjadi, kao pravi heroj stojeći na braniku kršćanstva, odbijao je navalu osmanlijske bujice ne samo od granice svoje domovine, nego i južnog Slavenstva razvijajući barjak slobode svuda, dokle je njegov mač dosizao.

Plemeniti Hunjadi nije htio da oslobodi kršćane balkanske od Osmanlija, a da ih onda spravi pod jaram ugarski. Znao je jako dobro, da što se više učvrsti prijestol slobodne kraljevine Bosne i osigura njezina prama Turčinu neovisnost, to je i Ugarska sigurnija i jača.

Za to i jest Hunjadi gojio tjesne veze prijateljstva s bosanskim kraljem a ovaj obratno s njime.

Vrlo dobro pogodio je kralj Tvrtko II. kada je novo izabranom ugarsko-poljsko-hrvatskom kralju Vladislavu Varnenčiku ponudio prijateljsku ruku, da ujedinjenim silama i složnim savjetom stanu na put prodiranju Osmanlija u Evropi. Tim ugovorom prijateljstva i sloge produžio je Tvrtko život kraljevini Bosni bar na dvadeset i tri godine

bdijuć, da sačuva svoju samostalnost i ostatak kraljevske vlasti. Veselo su odgovarili Ugri poslanicima Tvrtkovim, da im je vrlo milo, što je njihov kralj obrekao, da će Ugarskoj — ne kao vazal već prijatelj i saveznik — pomagati u borbi proti Turcima.

Ivan Hunjadi je gledao u bos. kralju svog saveznika i prijatelja i tako se je i vladao naprama Bosni.

Ovo nam se može činiti sumnjivo, kad čitamo povelju novog kralja Stjepana Tome, naravnog sina Ostojina izdanu 3. lipnja 1444 u Bobovcu gradu. Povelja piše: »Mi Stepan Toma, kralj bos., javljamo svim, kojih se tiče, da pošto je prijestol ovog kraljestva iza smrti slavnog spomenuća kralja Tvrtka, našeg predragog strica, bio ispražnjen, a ja sam po njegovoj odredbi ostao gospodar gradova i krunskih posjeda istoga kraljestva: to je preblagi gospodin, naš Vladislav, kralj ugarsko-poljski, po savjetu, dobroj volji i odredbi moćnoga gospodina Ivana Hunjada, vrhovnog vojvode svojih vojska, mene svečano za kralja bosanskog namjestio i potvrdio. Želeć se im za toliku ljubav i sklonost odužiti, obvezujemo se Ivanu Hunjadu da, ćemo vjerno služiti rečenomu kralju i kruni njegovoj, a vojvodu iskrenim srcem ljubiti i vazda u svim potrebama pomagati.« Povrh tog obveza se kralj bosanski i to svečano, da će Ivanu Hunjadi u ime zahvalnosti svake godine plaćati 3000 dukata, da će ga svagdje i svakom zgodom sa svojim prijateljima pomagati, dopustiv mu uza to, da može doći u Bosnu, kada god mu je volja i ostati, dokle mu je volja.

Istumačiti nam je ovaj dogagjaj bos. povjesti.

Poznato je, da je Stjepan Toma živio u skromnoj zabiti tajeć od stida, da je nezakoniti sin Ostojin. Čamio je, živio u kojem skrovištu patarenskom ne nadajuć se ni u snu, da će jednom sjesti na bosanski prijestol. Pa da zabaci trag svome nedostojnom i sramotnom porijeklu, oženio se je Toma, pataren, na patarensku sa ženom plebejkom, niska roda, Vojačom. Imao je Toma osim Stjepana Ostojića, kralja, koji je umro 1421. g., još jednog brata Radivoja, dobom starijeg, kneza Vrandučkog. I ovaj bijaše nezakonita porijekla, ipak stariji, pa dakle većim pravom oružan za kraljevski prijestol.

Ovog istog Radivoja vidimo, kako za kraljevanja Tvrtka II. dolazi u račun u stranačkim borbama za kraljevski prijestol, dok Stjepan Toma, bojeć se svojih protivnika, živi u zakutku, nepriznan, a sam se neističuć iz bojazni za svoj život.

Kralj Tvrtko II. bješe za života opredijelio sebi za nasljednika moćnoga i nasilnoga Hermana, kneza celjskog i zagorskoga i njegove potomke. No ponosni Bosanci ne htješe o tom ni čuti, da im tugjinac domovinom vlada.

Toga radi odabraše u veljači g. 1444. Stjepana Tomu Bosni za kralja, a brata mu Radivoja zabaciše napose s tog razloga, što je Radivoj bio prijatelj Turaka pa je njihovom pomoću toliko puta Bosnu poharao. Ovo se dogodilo voljom možnog bos. plemstva, jer još nije bila svijest državne neovisnosti u Bosni utrnula.

Grofovi celjski žalosna su srca i lica gledali, kako im se ispod nogu izmače kraljevski prijestol bosanski. Isto tako mrko motrio je taj preokret u Bosni i moćni vojvoda, Pataren, Stjepan Vukčić-Kosača, Zahumski.

S punim pravom mogao je Stjepan

Toma misliti, da ni ugarskom kralju Vladislavu Varnenčiku, ni vojvodi Hunjadu, ne će biti po volji izbor njegov za bos. kralja s navedena gore razloga naime, što ispovijeda patarensku vjeru na uštrb kršćanstva, za koje su oni krv lijevali po poljanama Balkana.

Znao je dobro Stjepan Toma, kolikim je nesrećama i zlim plodovima urodilo patarenstvo u Bosni, a vidio je i to, kako je od istoka pritiskala njegovu državu bujica osmanlijska, kadra da obori u prah prijestol bosanski. Mogao bi se valjda on i domovina mu spasti, ako se obrati kršćanskom zapadu, u kog se jedino mogao nadati pomoći od Turaka pogaženi istok.

Na čelu kršćanskom pak zapadu stoji i stajao je od vajkada predstavnik katoličke crkve, rimski biskup. Kralj bosanski sam se odreče potarenstva i pokaza se pripravnim polagano i oprezno raditi, da se sva Bosna pridruži zapadu i rimskoj crkvi. Ovako se je pravom nadao da će utvrdjeti svoj uzdrmani prijestol i razrovanu domovinu.

Kao najugledniji tada vojvoda zapada stajao je na čelu kršćanstva u borbi proti polumjesecu proslavljeni knez Ivan Hunjadi, zvan Sibinjanin Janko, bič Turaka. Ako je

kralj bosanski, izvučen iz svoje zabiti i uzvišen na kraljevski prijestol, želio, da si državu osigura i vlast utvrdi, morao je, htio ili ne htio, okom pogledati gore na Ugarsku i računati sa silom, jakošću Hunjadovom pa nastojati, da si njegovo prijateljstvo i naklonost pribavi na korist svog kraljevstva. Hunjadi ga je mogao štititi od ruke cara Murata II.; Hunjadi je bio krvni neprijatelj grofova celjskih, pa ga je mogao braniti od napadaja njihovih; Hunjadi je mogao svojim ugledom smiriti nezadovoljnu vlastelu bosansku.

Je li čudo zato, ako se je kralj Stjepan Toma povjerio Ivanu Hunjadu, njegovom kralju Vladislavu Varnenčiku?

Znao je Stjepan Toma i to, da će vrlo omiljeti Hunjadu, primi li katoličku vjeru, a papi, pristane li ko brat uz brata uz silnog Hunjada. I inače nalazimo u povjesti svijeta primjera, kako su često puta i okrunjene glave tražile prijateljstvo silnih, vještih i proslavljenih vojskovogja, kao što je to u Hunjada tražio kralj Bosne.

Svakako u onoj povelji od 3. lipnja 1444. kralj Stjepan Toma odviše laska ugarskom kralju i njegovom vojvodi. Da Stjepan

Toma nije bio puki »vjerni sluga« Vladislava, a da Vladislav nije bio njegov »preblagi gospodin«. dokazuju kasniji odnosi Bosne prema Ugarskoj za istog kralja Tome. Znao je i Toma, da ima prijestol zahvaliti izboru plemstva a ne »volji dobroj, savjetu, i odredbi«, Vladislava i Ivana Hunjada. Bez volje plemstva, slabo bi mu »volja, savjet i odredba« Vladislava i Hunjada koristila.

U opće je ova povelja dobro smišljen političko-diplomatički čin, nužna logična posljedica tadanjeg položaja, u kojem se je kralj Stjepan Toma nalazio.

G. 1449. sklapa kralj bosanski sa Ugarskom ugovor u svom gradu Doboru. Povod ugovoru bješe razmirica kraljeva s despotom srpskim i rat na Turke[1]. Obnovivši Stjepan Toma savez i prijateljstvo s Hunjadom, koje se bilo počelo rušiti, zavjeri se kraljevskom svojom riječju, da će zajedno s velmožama svojim živjeti u trajnom miru s Ugrima i da će im biti prijatelj. Ne će protiv njih Turaka dozivati ni pomagati, niti će dati, da Turci preko njegovih oblasti prodiru ili da

[1]) Schwandtner: Scriptores rer. hung II. 61.

se služe njegovim brodovima. Ako bi pak Turci velikom silom daleko u njegovu državu prodrli, te ih ne bi sam mogao suzbiti, odmah će to po svom poslaniku dojaviti[1]) Hunjadu, tada ugarskom gubernatoru.

I u ovom faktu stupa kralj Toma kao samovlasni paciscent napram Ugrima. Ugovor saveza i prijateljstva, a nikakvu podložnost pozna ovaj dogagjaj.

Posredovao je katkada Hunjadi za Bosnu i njezina kralja nikad pako kao njegov glavar, već kao prijatelj i saveznik. Dogagjaji slične vrsti megju državama poznati su svakom, koji je i iole zavirio u povjesnicu svijeta.

Povod nekim neprijateljskim odnošajima Hunjadovim prema Bosni, što ih vidimo g. 1450., bješe držanje kralja Tome spram patarena. Po srijedi su bili tu vjerski, nipošto državno-politički uzroci. Kao oduševljeni katolik obori se Hunjadi na bos. kralja, što bješe prestao progoniti krivovjerce. Stjepan tuži Hunjada Papi Nikoli V., da krši mir i prijateljstvo, koje bješe nedavno s njim sklopio[1]), a papa opominje Hunjada, da se drži

[1]) Schimek: Geschichte des kön. Bosniens p. 123—124.

ugovorena mira. Na to odgovara 18. svibnja 1451. godine Ivan Hunjadi papi, da je vazda spreman držati se mira, što ga je na ponuku papina poslanika s Bosnom sklopio, ali da bos. kralj ne drži svojih obećanja, pa ne će da zatare »one stare odsugjene heresije, koja se jedino u onoj kraljevini goji na veliku štetu i porugu katoličke vjere«[1].

Kako je poznato iz crkvene povjesti bosanske, više puta su se pape služili mačem ugarskih kraljeva, da utamane patarene bosanske. Tako je i ovih vremena, o kojim sad govorimo, pozvan bio Ivan Hunjadi, da te krivovjerce zatre. U ovoj dakle borbi bio je Hunjadi puko orugje papino protiv krivovjeraca u stranoj, ne u sebi podvrženoj državi. Da je papa smatrao ugarskog kralja za gospodara Bosne, morao bi njega ukoriti i kazniti, što goji zmiju krivovjerstva u svojoj državi (a ne bosanske kraljeve). Tek papinskim poslanjem i ponukom oboružani mogli su ugarski vladari prema duhu shvaćanja onog vremena voditi križarske vojne na bosansku državu.

To samo, što Bosna i kralji joj ispo-

[1]) Schwandtner: Scriptores rerum hungaricarum, II. p. 104.

vijedahu vjeru potarensku slobodno i nesmetano od ikog na svijetu osim pape i ugarskih kraljeva tek od pape pozvanih, dokazuje, da je Bosna bila država posve neovisna, tim više, ako se uzme obzir vjersko shvaćanje a prama tom i političko djelovanje evropskih knezova i vladara.

Da je Stjepan Toma za svog kraljevanja usprkos moći Ivana Hunjada znao braniti svoju samostalnost, dokazuje ne malo i to, što se Toma pisao „kralj Dalmaciji i Hrvatom“, i što je nastojao, da vlast krune bosanske obnovi u gradovima dalmatinskim, hrvatskim i Primorju, što oboje nije ugodno zvonilo u ušima ugarskog kralja, a Toma je svijestan svoje kraljevske vlasti i neovisnosti oboje to činio želeć tako istaknuti, da se Bosna još nije sasvim odrekla Dalmacije i Hrvatske.

Matija Korvin napram Bosni.

Prvi našeg znanja doticaj kralja Matije s bosanskim vladarima bješe, kad isti dogje g. 1458. sa sinom svojim Stjepanom Tomaševićem u Segedin, gdje je Matija saborovao s ugarskim stališima.

Uzrok dolasku bijaše osim pitanja o križarskoj vojni protiv Turaka, još i slijedeći. G.

1458. preminu u Srbiji despot Lazar Gjorgjević. Još za života njegova nastojaše kralj Stjepan Toma, kako bi svojoj porodici stekao Srbiju ne ratom, već ženidbom.

Lazar Gjorgjević, despot srpski imaše od svoje supruge Paleologovke Jelene kćer istog imena. Ta kći zaručila se je za Stjepana sina Tomina još za života svog oca, ali nije bila vjenčana.

Iza smrti Lazareve našlo se je dosta nasljednika njegovom despotstvu, kao Stjepan, Lazarev brat, jedan nezakoniti sin Lazareva brata Grgura, a najviše turski car Mehmed II. Fatih.

I kralj bosanski ne htjede stajati skrštenih ruku, već poče posjedati neke gradove srpske, pa ih zbilja i zadobi.

Kad ali Smederevo pade u ruke Grgureva sina, poče kralj bosanski gubiti nadu, dapače potraži novu drugaricu s dvora Franje Sforze, milanskog vojvode.

Sad se promijeniše okolnosti. Mudri Stjepan Toma uvidje, da će Srbiju moći dobiti jedino protekcijom ugarskog kralja, Matije Korvina. Otac Korvinov, Ivan Hunjadi, nije bio Bosni neprijatelj, mislio je Toma, neće valjda ni sin mu Matija. Matija je upravo

postao kraljem ugarskim. Ne bi bilo zlo u slozi živjeti sa tako moćnim kraljem, koji će mu pomoći do baštine srpskog despotstva.

Ovako je bez sumnje umovao kralj bosanski.

Zato i vidimo kralja bosanskog na prvom drž. ugarskom saboru držanom malo kasnije iza izbora Matije za kralja. Došao je tamo Stjepan Toma, da se s novim kraljem pozdravi, veze prijateljstva učvrsti, a Srbiju dobije.

Pa zbilja uz privolu Srba imenuje kralj Matija kraljevića bosanskog Stjepana despotom srpskim, podijelivši mu svu Srbiju u koliko nije bila u turskoj vlasti, a uza to i sva imanja i posjede dosadanjih despota u Ugarskoj.

A kako to, da je na Matiju spadalo pravo imenovanja despota u pomršenu redu nasljedstva?

Evo tomu razloga.

Posve je izvjesno,[1]) da su kraljevi ugarski posjedujući banovinu Mačvu u 13. i 14. vijeku posjedovali i današnje sjeverne savske i podunavske krajeve i u njima gradove Bio-

[1]) Klaić, Povijest Hrvata II., 1, str. 30., 31. i 138. i 139.

grad, Golubac i druge. Ko prouči povijest ratova, što su ih vodili ugarski kraljevi Anžuvinci sa srpskim Nemanjićima, uvjeriće se o istinitosti gornje činjenice.

Fiorentinski povjesničar M. Villani pripovijeda, da je neki sjeverni knez srpski još za života zadnjeg srpskog Nemanjića Uroša priznao vrhovnu vlast ugarske krune. Taj knez, u komu Klaić nagagja Lazara Hrebeljanovića, imagjaše svoju kneževinu na najsjevernijem kraju tadanje Srbije, a na jugu banovine Mačve, pa po tom bješe neposredni susjed ugarske države.

Kad 1389. pade na Kosovu Lazar i s njim srpsko carstvo, osta njegova udova Milica sa dva svoja sina, Stjepanom i Vukom u oblasti svog pokojnog supruga, izložena navalama Osmanlija i Ugara.

I njezin zet Vuk Branković proglasio se odmah poslije Lazareve smrti »gospodarom Srbljem i Podunavlju« kao baštinik vlasti Lazareve.

Sigismund kralj ugarski polakomi se takogjer za zemljom Lazarevom*), pa poče ugo-

*) Vlast Lazareva ležala je u današnjoj južnoj Srbiji oko gradova Niša, Kruševca uz srpsku i bugarsku Moravu.

varati s Vukom Brankovićem na štetu Milice i njezinih sinova. Po svoj prilici pogodili su se oba tako, da je Sigismund priznao Vuka za vladara, a Vuk mu ustupio dio Lazareve kneževine, u koju je Sigismund faktično god 1389. provalio i neke gradove osvojio.

Videći Milica i sinovi joj, šta se radi u Srbiji, skloni se pod okrilje silnog Bajazita, koji joj prizna Stjepana starijeg sina za srpskog despota (1389.—1427.) uz uvjet, da mu plaća danak, pod njegovom zastavom vojuje i svoju mu najmlagju sestru lijepu Oliveru (Milevu) dade za ženu.

Tako posta Stjepan sin Lazarev vazalom turskim.

Od god. 1389.—1459. bile su u Srbiji svegj dvije stranke, jedna je prijanjala Ugarskoj, druga turskom sultanu.

Čini se, Stjepan Lazarević da se je za nevolju utekao pod skut turski. To je znao dobro i kralj Sigismund, pa za to je nastojao despota na svoju stranu privesti.

Stog vidimo, kako oba g. 1406. snuju novi rat na sultana Sulejmana I., (1403.—1410.) sina nesretnog Bajazida. Valjda u tom po-

slu i susrećemo g. 1408. despota Stjepana u Budimu.

No te osnove pomrsi brat Stjepanov Vuk, koji se je stavio na čelu stranke Turcima priklone, da dobije bar jedan dio svoje očevine. Vuk priŀježe Turcima, obeća poslušnost sultanu, i s njihovim četama provali godine 1409. u Srbiju prvi put, pa iza nekoliko mjeseci drugi put, pobjedi brata i dobi od njeg južni dio njegove države.

No mudar bijaše despot Stjepan. U razmirici, koja se porodi izmegju Bajazitovih sinova Muse, zvanog u narodnim pjesmama kesedžije i Sulejmana († 1410.), a onda Muhameda I. i Muse († g. 1413.) pomagaše on obojicu buntovne braće proti zakonitom sultanu. U tim borbama umrije i brat mu Vuk g. 1410. pogubljen od Muse, a Stjepan zavlada čitavim despotstvom.

Srpski despot se je i kasnije isticao ko gorljiv privrženik ugarskog kralja, a još više otkad je u Ugarskoj držao prostrana i bogata posjedovanja, bio je i ugarski velikaš, te je svaki čas dolazio onamo i sudjelovao u javnim poslovima kraljestva.

Ima još jedan razlog, zašto se je despot Stjepan tako odano vladao napram Sigismun-

du. Nije naime Stjepan imao od srca poroda, pa se zabrinuo za svoju državu; htio je za to ostaviti Srbiju svom nećaku Gjurgji Brankoviću, sinu Vuka Brankovića i žene mu Mare. Na molbu Stjepanovu priznao je i Sigismund, koji se je poput predšasnika smatrao vrhovnim gospodarom despotske Srbije, poveljom izdanom u Tati u Komoranskoj županiji Gjorgja i njegove muške potomke za despote uz stanovite uvjete.

I doista iza smrti Stjepana, 19. srpnja 1427., naslijedi ga nećak mu Gjorgje Branković od 1427.—1456. muž mudar, ali loše sreće.

Iza sebe ostavio je Gjuragj udovicu Jerinu, dva slijepa sina (Grgura i Stjepana), sina Lazara, kćeri Maru i Katarinu Celjsku.

Naslijedi ga u despotstvu Lazar Gjorgjević 1456.—1458. prema ugovoru sklopljenom s kraljem ugarskim, a ovoga bosanski kraljević Stjepan Tomašević.

Ovako se sjedini s bosanskom državom i velik dio podunavske Srbije, a bosanska se država proširi do Smedereva i Morave.

1. travnja 1459. vjenča se bosanski kraljević sa Jelenom srpskom prekinuvši na lijep način svoje zaruke sa milanskom vojvotkinjom.

I tako bosanski kraljević posta srpskim despotom dakako pod vrhovnim gospodstvom ugarskog kralja, koji je od vajkada smatrao srpskog despota svojim vazalom dok mu despotstvu ne učini kraj sultan Mehmed II. osvojivši 1459. na nevjeru važno Smederevo i učinivši Srbiju turskim pašalukom.

Sad planu gnjevom Matija Korvin, pa bos. kralja optuži kod pape Pija II. kao izdajicu vjere. Papa povjerova riječima Matijinim, pa osugjivaše oštrim riječima Stjepana Tomu. 18. siječnja pa opet 15. travnja 1400. nalaže[1]) papa hvarskomu biskupu Tomi, da stvar točno izvidi i nagje li Tomu kriva, da ga crkvenim kaznama udari.

Ovako se je onaj Matija, koji je ratujuć mjesto protiv Turaka protiv kršćanskih vladara najviše koristio turskoj stvari, a škodio kršćanskoj, hinio većim papom od rimskoga pape, gorljivijim katolikom od iskreno obraćenog Tome, nad čijim se je nehinjenim obraćenjem obradovao još god. 1455. papa Kalikst III., kad ga je 31. travnja rečene godine primio u zaštitu rimske stolice, obećavši mu ujedno, da će mu predati, kada se

[1]) Farlati: Illyr. sacr. IV. 262.

predobiju one zemlje, koje su mu Turci i nevjerni podanici oteli.[1])

A šta na ovo kralj Stjepan Toma?

Najvolio je sa sebe skinuti crnu klevetu, zasvjedočiti svoju nepokolebivu vjernost napram papi, oprati kraljevski obraz od nabačene Matijom ljage.

Poče žešće progoniti patarene, a u Rim otpravi svoje punomoćnike negdje u proljeću 1460., da ga približe apostolskoj stolici. — Poslanici su uvjeravali papu, da je Smederovo palo »iz nužde, — a ne po volji kraljevoj«.

Ujedno su poslanici molili papu, da im dade za Bosnu posebne, od nikog ovisne biskupe i da onamo pošalje poslanika, „koji bi dobro promotrio" djela kraljeva i saslušao njegove molbe.[2])

Papa nije poslanicima vjerovao, nego ih je oštro korio, što njihov kralj šuruje i očijuka s Turcima; nu domala valjda upućen od biskupa Tome, promijeni on svoj sud o Tomi.

Rimska stolica bila je bez sumnje pripravna udovoljiti molbi bos. kralja i osnovati

[1]) Farlati: Illyr. sacr. IV. 261.
[2]) Theiner, Mon. Hung. II. p. 385.

u Bosni crkvenu hierarhiju — ali Matija Korvin i ugarski dvor smatrajuć Bosnu s ugarskog gledišta, nastojahu sve to prepriječiti. —

Matiji Korvinu nije bilo milo, što papa prima poslanike bos. kralja. On je pače dočuo, da su poslanici došli u Rim iskati od pape krunu,[1]) a takovu sa strane apostolske stolice popustljivost bez izrične dozvole »apostolskog« kralja, bio bi držao za očitu povredu državnog ugarskog prava.

Odgovara papa Matiji kralju, da bos. poslanici nisu o kruni ni riječi spomenuli, ovaj put da su samo biskupe molili.

Papi Piju II. bijaše mnogo stalo do toga, da goji dobre odnošaje, pa da živi u sporazumu s kraljem Matijom, čija mu je pomoć vrlo nužna bila u njegovim obranbenim ratovima protiv Turaka.

Za to mu dne 7. lipnja 1460. piše[2]):

»Mi nismo, dragi sine, toli nevješti u ovim stvarima, a niti prebrzi u dijeljenju milosti, da ne bi shvaćali, što bi iz takva podijeljenja (krune) uslijediti moglo. Znamo takogjer, što je kralj Toma učinio proti te-

[1]) Theiner, Mon. Hung. II. p. 358.
[2]) Theiner, Mon. Hung. II. p. 385.

bi i proti općenitoj stvari kršćanskoj sagriješio. Sjećamo se takogjer, da su istu krunu (bosanski kralji) od prešasnika naših tražili, ali je nikad dobili nisu, pa i mi, kad bi ju kojim povodom podijelili, ne bi tog učinili bez časti i znanja Tvoga, pošto si ti pravo na nju prisvajaš.« Glede zahtjeva o podignuću novih biskupija odgovora papa, da on dobro znade, kako valja dobro promozgati, dok se podignu nove biskupije ondje, gdje ih nema.

Ipak je papa poslao svog poslanika u Bosnu, da ga izvijesti o stanju stvari, ali da ne ispuni, što ga bos. kralj zamoli.

Nije dakle papa u načelu bio proti tome, da se Bosni dade crkvena samostalnost, koja je tijesno vezana bila s državnom, državnu jačala, branila i učvršćivala. — Samo treba, veli, kako je jasno i po sebi, dobro stvar promozgati, a konačni sud je pridržao papa sam sebi, a nije ga dao svom poslaniku. —

Ugarski dvor naprotiv bješe s gledišta svog državnog prava protivan podignuću crkvene hijerarkije u Bosni, što je svakome poznavaocu politike Matije Korvina znano i jasno.

Isti dan kad i Matiji, pisao je papa pismo i svom poslaniku u Ugarskoj kardinalu Ivanu,[1]) koj mu bješe obznanio, »što kralj Matija sumnja o dolasku poslanika kralja Tome,« te mu naloži, da kralja umiri.

Gore pomenuti list, što ga je papa pisao kralju Korvinu, dokazuje, da nije pisao tvrde vjere i uzdanja u kralja Tomu. Zna papa i piše, da je podijeljenje krune važan državnopolitički čin, pa da radi tog i ne će biti brz u podijeljenju te milosti s razloga, što kralj bosanski nije vrijedan biti miropomazan i od pape krunjen. Radi Tome, o kom papa još nije imao najljepšeg suda, nije se htio u ono kritično doba, gdje mu je pomoć Korvinova nužna bila, zavaditi s ugarskim kraljem i dvorom. Ipak veli papa, da bi se s vremenom moglo naći povoda, da bosanskom kralju podijeli krunu, nu ne će on tog činiti bez znanja ugarskog dvora.

Papa dakle pridržaje sebi pravo okruniti kralja bosanskog i proti volje Mitijine, samo će mu prije najaviti.

---

[1]) Theiner, Mon. Hung. II. 358. 359.

Da je papa tako mislio, vidimo iz tog, što je tako i učinio, kad je i proti volje Matijine dao po svom poslaniku u Jajcu okruniti Tomina sina, Stjepana Tomaševića, za kralja. Matija se je ljutio, mrčio, jer je, kako se vidi iz njegova papi pisma,[1] smatrao položaj Bosne s ugarskog gledišta, s kojim se nijesu slagali zahtjevi bosanskog kralja, ni koraci rimskog pape Pija II.

Saznav to papa, piše mu 21. siječnja 1462. pismo, moleći ga, da se sa bosanskim kraljem izmiri, a u istoj stvari piše i uglednom kod Matije biskupu Ivanu Vitezu. U isto vrijeme pisao je Matiji i kardinal od sv. Angjela, nekadanji poslanik na ugarskom dvoru, da ugodi papinoj želji. Pijo II. javlja i bos. kralju, da pošalje svoje poslanike kralju Matiji, da ga ublaže i sklonu na rat proti Turcima.

Ovako nastojaše Pijo II. lijepim načinom nagovoriti oholog Matiju, da potpiše i prizna papin čin, koji se i tako više ne može opozvati.

Matija se nagje u škripcu. Teško mu bijaše zavaditi se s papom rimskim, glava-

[1]) Katona, XIV. p. 494.—499.
» » p. 558.

rom Crkve, svojim prijateljem, još teže priznati neovisnost bosanskog kralja, svog buntovničkog »vazala.« Za volju papi popusti. Piše u Rim, gdje spotiče rimskoj stolici, što je tako lako oprostila bos. kralju, što mu je poslala krunu i sredstava za utvrgjenje zemlje. Zaključuje :[1]) »Molimo dakle Vašu Svetost, da popuštanjem svojim ne hranite više pouzdanje u onog čovjeka; pa ako su Vaši poslanici unatoč vašoj zapovijedi što učinili, dajte opozovite; napose one stvari, koje se čine da pripadaju pod naše pravo, prepustite nam; u ostalom, kakogod su stvari ispale, mi ćemo ipak opomene Vaše Svetosti slušati i primićemo kralja milostivo.« Ujedno naloži Matija svojim posianicima idućim u Rim na papinski dvor, da Pija II. upozore na pravo Ugarske glede Bosne,[2]) pošto on možda s nepažnje takove stvari čini, s kojih se bosanski kralj usmjeljuje o tom snovati, da se sasvim odijeli od Ugarske.

Domalo je uspjelo izmirenje izmegju Bosne i Ugarske. Bosanski kralj, da steče

[1]) Katona XIV. p. 494.—499.
[2]) » » p. 558.—559.

pomoć i prijateljstvo Matijino potrebno mu u ratu s Turcima, dao mu je veliku svotu novaca kao dar i ustupio mu je nekoliko gradova u Bosni, u koje Matija metnu svoje posade[1]). Novac darovan je Matiji, da može iskupiti ugarsku krunu od njemačko-rimskog cara Fridrika III., kako to i sam Matija piše u jednom listu): „Et non solum ipsi, sed etiam fidelis noster, illustris princeps, dominus Stephanus rex Bosniae, et civitas nostra Ragusina nobis notabiliter subvenerunt".

Pri padu Bosne, nije Matija htio skočiti u pomoć kraljevstvu, jer je valjda i želio da Bosna pane, pa da ju on tada iz turskih ruku otme i kao pokrajinu svojoj državi utjelovi. U zimi g. 1463. poduze vojnu na Turke pomagan vlastelom bosanskom i hercegovačkom, pa osvoji sve Dolnje kraje i Usoru s mnogo gradova. Od osvojenih krajeva stvori dvije banovine jajačku i srebreničku.

Zavladav dakle Matija jednim dijelom Bosne, postavi joj za naslovnog kralja častohlepnog Nikolu Iločkog g. 1471., koji se je pisao „rex Bosne"; bio je on kralj samo po

[1]) Katona, XIV. p. 498.

imenu, dok je Bosnom u administrativnom i vojničkom pogledu upravljao od Matije postavljen, posve ovisan guverner.

U franjevačkoj crkvi u Iloku vidimo spomenik Nikole Iločkog. Nikola s jabukom i žezlom kao kralj stoji na lavu. Sa svake strane su mu po dva grba. Gornji grb s lijeve strane je grb s tri lijerove krune, grb bosanski.[1])

To isto vidimo na grobu sina mu Lovre, koji je nosio (1518) naslov „dux Bosne", smatrao se je njenim kraljem i kao takav rabio je na svojim listinama pečate s pravim grbom bosanskim, ne ramskim. Listina, što ju je g. 1488. izdao, a koja se čuva u akademijskoj knjižnici u Zagrebu, posvjedočava nam to, kao i druga jedna listina u istoj knjižnici, koja potječe od Vladislava II. iz g. 1493.

Koliko nam povjest posvjedočava, bijaše dakle Matija Korvin čitavog svog vladanja neprijatelj Bosni, njenom kralju, njegovoj neovisnosti, kraljevskom nazivu i časti. Pohlepan za tugjim, kako je već bio, kršio je svako pravo, koje mu je na putu stajalo

[1]) I ova okolnost govori jasno za autentičnost pravog grba Bosne. Cf. Rački, stari grb bosanski, Rad. Akadem.

mjereći ga po duljini svog osvajalačkog mača. U neovisnosti bos. kralja, koja mu je bila trn u oku, vidio je poniženje svoje krune i vlasti. Težnja je Matijina bila, da se u srednjoj Evropi i na Balkanu blista samo jedna kruna, kruna ugarska, zna samo za jednog kralja, kralja budimskog. Bosanskog kralja nazivao je „nepokornim, nevjernim svojim vazalom«, komu je nastojao škoditi svakim mogućim, pa i nepoštenim načinom, kao lažju, osvadom, himbenim prijateljstvom. Sa Stjepanom Tomaševićem sklopio je savez za zajedničku obranu od turske sile, na temelju kog je kralj bosanski prekinuo s turskim carem svaki odnošaj i uskratio mu godišnji danak. A kad turska vojska g. 1463. provali u Bosnu, stajala je ugarska vojska besposlena kod Save i gledala, što se radi. Osvetilo se je to Ugarskoj na Mohačkim poljanama g. 1526. U opće zaslužio je Matija bez sumnje više naziv smjelog, poduzetnog i bezobzirnog pustolova, nego umnog, dalekovidnog, pravednog kršćanskog vladara.

Kralj bosanski krunjen iz Rima. Značaj tog čina.

Koliko nam je poznato, prvi je bio papa Eugen IV., koji je bos. kralju ponudio kru-

nu. Stjepan Toma, tadanji kralj, ne htjede, veli povijest, primiti krune, jer se je bojao, da se ne bi toga radi još žešće oborio na njega turski sultan Murat II. To nam potvrgjuju riječi poslanika kralja Stjepana Tomaševića god. 1461. pred papom Pijem II.: „Tuus antecessor Eugenius patri meo coronam obtulit et pontificales Ecclesias in Bosna voluit erigere. Renuit pater, ne Turcarum in se odium provocaret.«

Nu još davno prije toga, pače od prvih početaka kraljestva, nazivale su susjedne države, s kojim je kralj bosanski općio, kao Mleci, Dubrovnik, Ugarska, Srbija i druge, istoga »kraljem«, »rex«, a državu mu »kraljevinom«, „regnum“.

Općeći rimski pape s bosanskim gospodarima prije dinastije Kotromanića nazivali su ga »banus«, »magnus banus«, a papinski poslanik Ivan g. 1203, zove Kulinovu državu čak »regnum«, kraljevina [1]).

Ban Ninoslav zove se u papinskim pismima »dux de Bosna«, ili »banus de Bossene« [2]).

Toma arcidjakon zove nadstojnika bo-

[1]) Theiner, Mon, Slav. mer. I. p. 19.

[2]) Theiner, Mon. Slav. mer. I. p. 206.

sanske oblasti »banus«, a pop Dukljanin uz »banus« i »knezius«. Ugarski kralj u svojim poveljama i listinama, i njihovi ljetopisci u svojim kronikama zovu bosanskog bana najvećim dijelom «banus«, dok Dubrovčani rabe uz riječ »banus«, i „princeps«, a Mlečanima poznat je »banus«. Poljski kroničar Ivan de Czarnkov zove bana bosanskog »dux de Bosna« [1]).

Ninoslav zove sam sebe: »jaz veliki ban bosanski", ili »Matej a odalom Ninoslav ban bosanski veliki" [2]).

Isti taj ban zove se u Theinera Monumenta hungarica »dux Bosne«.

Stjepana Kotromanića naziva papa Ivan XXII. „princeps«, a zemlju mu „principatus", a Benedikt XII. »banus«, a zemlju »principatus«, Klement VI. pak »terra tuae ditioni subjecta".

Čim Tvrtko bi okrunjen za kralja, promijeni mu se i naslov »banus« u »rex«, a »banatus« u ime »regnum«. „Serenissimus dominus", „Serenitas Tua", „celsitudo", „dominus rex", „majestas vestra", — to su na-

[1]) A. Bielovski: Mon. Poloniae historica, II. p. 661.

[2]) Miklošić, Monum. serbica p. 24. 28.

slovi, koji su u općenju država bili davani bosanskim kraljima, posve isto, kao što su bili nazivani i ini vladari kršćansko-evropskih zapadnih država.

Kralji bosanski imali su dvor, dvorjanstvo, tron ili prijestol kraljevski, vladalačka insignija, izmed kojih se osobito spominje kruna, koja se čuvaše u tvrdom stolnom gradu Bobovcu. Jedna povelja [1]) kralja Sigismunda dana banu Ivanu Morovićkomu god, 1405. govori:

„Castrum principale ipsius regis Ozthoye Babulch vocatum, ubi corona ipsius regni conservatur" t. j. „glavni grad samog kralja Ostoje zvani Bobovac, gdje se čuva kruna kraljestva."

Krunisanje obavljalo se je u zboru vlastela i velmoža bosanskih, koji su novog kralja priznali, primili, te mu se poklonili.

Novi kralj bi prigodom krunisanja dijelio milosti domaćim i stranim. Dubrovčani nisu kasnili poslati svoje poslanike »s počtenimi i mnogocinnimi dari i častmi« Stjepanu Dabiši novom bosanskom kralju i imenovati ga svojim gragjaninom,[2]) da im potvrdi stare

[1]) Fejer, Codex Diplom, X. 4. p. 388.

[2]) Ljubić, mon. Slav. m. IV. p. 201.

povlastice i sloboštine i obnovi s njima stare trgovačke ugovore. Ovo zadnje čine i za kraljice Jelene Grube. I Stjepana Tvrtka II. 1404., kad bi dignut na bos. prijestolje, imenova općina dubrovačka 3. kolovoza svojim gragjaninom[1]). Novoizabranog kralja Stjepana Ostojića potražiše dubrovački poslanici Nikola Žargović i Marin Jakete Gundulić u Bobovcu moleć ga, da potvrdi Dubrovniku stare sloboštine. Ostojić izda 5. ožujka 1419 povelju u gradu Zvečaju udovoljavajuć njihovoj molbi.[2]) 25. kolovoza 1421. još prije nego li je krunjen Stjepan Tvrtko II. za kralja, odlučiše Dubrovčani, da će ga kod vjenčanja njegova počastiti darovima, vrijednim 750 perpera.[3]) Koncem svibnja 1422. pošalje mletačko vijeće svoga plemića Ivana Jurjeva za poslanika u Bosnu, davši mu 26. istog mjeseca u to ime opsežan naputak. Poslanik mletački imao je najprije Tvrtku II. očitovati veliku radost općine svoje s toga, što mu je sve uspjelo, te je kraljem izabran; imao je dalje poželjeti kralju dug život i sretnu vladu, ter predati darove, koje

[1]) Ljubić, mon. Slav. m. V. p. 47.
[2]) Miklošić. Mon.-Serb. p. 282.
[3]) Pucić, Spom. I. Primjedbe, XXI.

mu je općina namijenila. Slično kao prijašnji kraljevi vladao se je prema Dubrovčanima i predzadnji i zadnji kralj bosanski.

U svim pismima, što ih je rimska stolica slala Stjepanu Tomašu a još više sinu Tomaševiću, naziva ova dva vladaoca »kraljima« »reges", i državu im „regnum«, „kraljestvo«. Dapače i u onim poslanicama, koje su slane ugarskim kraljima, a rade o bosanskim stvarima, nazivaju se kralji bosanski „rex, reges«, a dosljedno i zemlja im »regnum Bosne.«

Uzmemo li na um, kako je rimska stolica točno pazila na naslove, kojim je vladare, knezove i vojvode častila, pa da je kraljima zvala samo one, koji su na taj naslov imali sa svake strane nedvojbeno opravdano pravo, ne ćemo pogriješiti, ustvrdimo li, da je u Rimu bilo neprijeporno sigurno priznano suverenstvo bosanskog kralja, priznan mu naslov kraljevski i mjesto u zboru evropskih kraljeva i proti tendencijama i aspiracijama ugarskim u Rimu bez sumnje jako dobro poznatim.

Uza sve to bosanski kralj, kao da nije bio ono, što su na zapadu bili njegovi okrunjeni drugovi. Naslov i kraljevska insignija uzeli

su si bosanski kralji sami, a nijesu ih po običaju srednjeg vijeka primili od rimskih papa. Manjak toga opažali su i rimska stolica i bosanski dvor. Zato i nugjaše Eugenije IV. Tomašu Stefanu kralju kraljevsku krunu pa tim nastojaše bosanskog kralja još više podignuti, uzvisiti ga na čast »kršćanskog kralja« i dati mu ravnopravno mjesto megju drugim kraljevima kršćanske Evrope.

U srednjem vijeku vrijedio je kao kralj samo onaj, komu bi kraljevski naslov bio iz Rima priznan. Zato su se i kraljevi žurili, da kraljevske znakove i priznanje steku iz Rima, glavnog grada kršćanstva, te da tako pod auspicijama svete stolice budu uvedeni u kraljevsku čast.

Trebalo je dakle, da bosanskog kralja okrune i miropomažu papinski poslanici ili koji biskup u ime papino načinom i obredom onakim, kakim su se krunili drugi kraljevi.

To se zbi za Stjepana Tomaševića prvog i posljednjeg kralja, koji bi okrunjen dozvolom rimske stolice. On piše i javlja papi Piju II. ovako: „Stog želim, da mi krunu pošalješ. Od tebe okrunjen donijeću pouzdanje podanicima, strah neprijateljima.“

I zbilja posla papa Pijo II. kralju Tomaševiću g. 1461. svoje poslanike, koji ga u Jajcu svečanim načinom u ime pape, koji se nije oglušio molbama njegovim, okruniše. Po svoj prilici da je poglavicu crkve katoličke zastupao pri krunisanju ninski biskup Božo, kojemu bješe Pije II. pismom od 5. studenoga naložio, da naviješta u Bosni križarsku vojnu protiv Turaka. Čin krunisanja znamenit je i kao državni čin s toga, što je kralj Stjepan krunjen „slobodnom privolom svih njegovih velmoža i vlastela kraljevine.« To oglasi sam kralj svojim prijateljima Mlečanima negdje u studenom g. 1461.:

»Ultimo denotat is magnificus orator, serenissimum dominum regem Bossine prefatum coronatum fuisse de regno suo predicto libero omnium suorum principum et dominorum regni ipsius consensu, maximoque applausu et alacritate“.[1]) Nu još znamenitiji je taj čin, da je herceg Stjepan Vukčić Kosača sporazuman bio s kraljem i poslao na krunisanje svoje sinove Vladislava i Vlatka, kako on to sam poručuje Mlečanima iza

[1]) Mon. ung. (Mátyás Korából I. p. 97) Capitula serenissimi et excellentissimi regis Bossine u Glasniku XIV. 201.

obavljena vjenčanja.[1]) Da su upravo papinski poslanici okrunili Stjepana, razabire se iz pisma kralja Matije Korvina od g. 1462.[2])

Sad je dakle i kralj bosanski bio obasut onim sjajem i ugledom i snabdjeven onom moću, što su ih kršćanstvo i Crkva davali kršćanskom vladaru.

U izvršivanju svoje kraljevske vlasti morao je biti kralj ograničen Božjim zakonom očitovanim u vjeri, a crkvom proglašenim i štićenim.

Krunidba bila je izrazom utanačenog ugovora, kojim je vladar primio obveze napram crkvi i zemlji, a osnovom tog ugovora bilo je kršćansko pravo, komu je papa bio vrhovni bdilac i izvršitelj.

Bosanski kralj obećaje vjernost i odanost papi, čija je duhovna vlast napram vladalačkoj svjetskoj kao sunce napram mjesecu, koji od njeg svjetlo i toplinu prima.

Vlast vladalačka, akoprem u sebi neovisna, ima se Božjoj, od koje i polazi, podčiniti. Taki je bio poredak državno-pravnojavnih odnošaja u srednjem vijeku. Vladar

[1]) Mon. Hung. (Matyas Korából) pag. 101. —

[2]) Katona, Hist. crit. XIV. p. 498.

je stajao pod pokroviteljstvom megjunarodnog prava, komu je kao sudija i izvjestitelj p»pa vrijedio, pa je imao pravo na njegovu pomoć i zaštitu.

Da mu ta zaštita u dio pade, rado se je svaki kralj sklanjao pod skut rimskog pape, pa si je smatrao za čast i utvrgjenje državne svoje vlasti, kad bi mogao znakove vladalačke vlasti u Rimu ishoditi, pa si tako osigurati samostalnost i neovisnost unutar svestrano priznanih granica megjunarodnog prava.

Obazremo li se po jugoslavenskom svijetu, vidjećemo, da je kralj Stjepan Tomašević bio zadnji po redu kralj, koji je na našem tlu, od našeg roda i krvi bio uveden u kraljevsku čast i čin pod neposrednim utjecajem, priznanjem, auspicijama i blagoslovom rimskog pape kao predstavnika Božje vlasti na zemlji.

Sedmoricu takih pozna povijest. Evo ih kronološkim redom: Simeon bugarski, Tomislav hrvatski, Svinimir Dmitar hrvatski, Mihajlo dukljansko-zetski, Stjepan prvovjenčani srpski, Kalojan car bugarski i Stjepan Tomašević kralj bosanski.

Kao što prvašnjih šest tako bi i kralj

bosanski s najvišeg mjesta na zemlji priznan za samostalnog, neovisnog vladara usprkos svim intriguama i zaprekama, što ih je kralj Matija stavljao.

I da sudbina Bosne nije već bila odlučena, — dočekala bi ona najprije, a s njom bez sumnje sav hrvatski narod sretnijih dana, bolju budućnost.

Pravo nasljedstva u Bosni.

U povjesti bosanskoj od 1322—1465. nalazimo vrhovnu državnu vlast kako prelazi od oca na sina, od strica na sinovca, od brata na brata. Prema tomu ostajala je državna vlast u jednom vladalačkom rodu, te bi se odatle moglo zaključiti, da je bila nasljedna. Stjepana I. Kotromana naslijedi Stjepan II. Kotromanić, sin njegov. Ovoga naslijedi Tvrtko Stjepan Ponosni, sinovac pregjašnjega; Tvrtka I. pak brat mu Stjepan Dabiša. Iza Dabišine smrti sjede na prijestol bosanski Stjepan Ostoja, sin naravni Tvrtka I., a kad on bi zbačen s vladalačke časti, zakralji se brat njegov a zakoniti sin Tvrtka I. Stjepan Tvrtko II. izabran glasom i voljom bosanske vlastele. Ovaj kralj bi odveden nakon poraza bos. vojske kod Dobora 1408. godine u Budim u ropstvo,

a prijestola se domogne opet Stjepan Ostoja. Iza njegove smrti zasjede na tron bos. Stjepan Ostoja, sin kralja Stjepana Ostoje, a iza smrti ovoga Tvrtko II. po drugi put kralj još oko 1414. pušten od Sigismunda na slobodu. Tvrtko II. imade nasljednika u osobi Stjepana Tome, naravnog sina svog naravnoga brata Stjepana Ostoje. Stjepan Toma ostavi prijestol svomu sinu od prve žene Vojače, Stjepanu Tomaševiću.

Načelo nasljedstva bilo je dakle u bos. državi pravilom, jer svi kraljevi vuku lozu zakonitim ili nezakonitim putem od oca dinastije, Stjepana I. Kotromana. I to se može vidjeti iz slijeda bos. kraljeva, da nasljedstvo u samom rodu nije bilo točno opredijeljeno, pa da je vrhovna državna vlast, ako i prelazi obično od oca na sina, mogla prelaziti i faktično prelazila na brata ili bratova sina. U pitanju nasljedstva igralo je veću ulogu pravo starješinstva u rodu, nego li pravo prvorodstva.

Slično vidimo i u drugim slovenskim državama kao u Hrvatskoj kod Držislavovića i Krešimirovića, u Českoj kod Přemislovića, u Poljskoj kod Pijastovića, u Ruskoj kod Rurikovića.

Pogledamo li niz bosanskih vladara opazićemo, da su na prijestolju sjedila tri kralja s ljagom nezakonitog poroda na čelu. Čini se, kao da bosanska vlastela nisu puno gledala na to, da im kralj bude čedo zakonitog braka. Pa nije se ni čuditi tomu, kad znamo, da je većina velmoža bosanskih bila vjere patarenske, a patarenu nije brak bio obavijen u nimb svetinje kao kršćanima, pa stoga nijesu ni juridički efekti braka imali take važnosti ni u privatnom ni u javnom životu naroda.

Tek onda, kad se bosanski dvor za kralja Stjepana Tome poče ozbiljnije približivati rimskoj stolici i katolicizmu, poče ova ljaga jače izlaziti na javu. Kralj Toma moli od pape, da skine s njeg taj žig oprostom »super defectum natalium,« jer po načelima katoličkog evropskog zapada nije dostojno nositi krunu kraljevsku čedo nezakonitog braką ili poroda, dok god nije pozakonjeno ili tog žiga oslobogjeno.

Važna je ova okolnost i s tog gledišta, što jasno govori za samostalnost i neovisnost Bosne i njezinih vladara, napram Ugarskoj i Zapadu. Kraljevi bosanski sjedaju

na prijestolje Bosne po njezinom nasljedbenom redu i pravu, makar se to dijametralno opire onom u zapadnih naroda, a niko im ni u tom ni u drugom pogledu ne baca klipove pod noge i ne prigovara.

Da su bosanska vlastela vršila pravo izbora nasljednika u slučaju, kad je red vladavine bio pomršen i već bi prekinut, dokazuje povijest bosanska. Kraljevi bosanski bili su uzvišeni na svoje prijestolje uz priznanje i privolu bosanskih plemića Naslijegjeno dakle pravo djedovinskog prijestolja stupilo bi u život, postalo je istinom priznanjem naroda, koji je imao velik utjecaj kod svake promjene vladaoca.

Položaj Bosne u opće.

Kralj bosanski je neposredno općio sa stranim dvorovima, primao i izašiljao poslanike za riješavanje megjunarodnih odnošaja, ili je osobno posredovao, uglavljivao ugovore, navješćivao rat, sklapao mir. U kratko bio je zastupnik Bosne prema stranim državama i odgovoran javnom evropskom mnijenju za nju.

Megjunarodno pravno suverenstvo jest

apsolutni, posve od strane vlasti slobodni položaj koje države, kao općine u svom području trajno i organički prema svrsi svojoj uregjene.

U suverenskim državama nalazimo državnu vrhovnu vlast unutra, a potpunu neovisnost napram vani.

Vrhovna vlast kojeg mu drago oblika jest skup svih vladarskih prava, koja vode k svrsi države i središnja punoća državne moći.

Punina vladalačkih prava napram drugim državama, neovisnost i sloboda njezina, potpuna politička osobnost megju narodima priznana jest znak suverenstva ili bolje suverenstvo samo.

Znak suverenstva je vladati bez intervencije stranog naroda, samostalno rat voditi, ugovarati mir, izašiljati diplomatičk a poslanstva u strane države i takova primati.

To sve vidimo na bos. kralju.

Bosna nije bila nikakva vazalna država, ni tributarna, nit stajaše pod protekcijom ičije krune. Upravljala je sobom bez strane intervencije i tugjeg „veto“. Nije bila inkorporirana drugoj državi, nit kojom vezana

personalnom još manje realnom unijom, niti je ikada Ugarskoj plaćala danak.

Nije bila ni t. zv. „polusuverenska država“.

Povijest svijeta dokazuje, da na pola suverene države nisu bile duga vijeka, nego da su tijekom vremena postale posve suverene ili su se inkorporiririrale onoj državi, spram koje su bile u nekom odnošaju podregjenosti.

Kralj bosanski nije bio mandatar druge osobe, ni vicekralj kralja ugarskog za Bosnu, već predstavnik svoje države i moći, pak kao takav vršio je sve javne funkcije posjedujuć u svojoj ruci sredstva državne sile i snage.

Bosna je istina plaćala dugo vremena danak turskom sultanu, ali to još samo po sebi nije rušilo njezine državne neodvisnosti, jer taki danak nije ništa drugo nego kupljeni mir od nepravednog napadaća i oslobogjenje „ab injusta vexatione“.

Nikom na svijetu nisu bosanski vladari prisizali zakletvu vazalne pokornosti i vjernosti; nisu taoca davali Ugrima, niti su bili dužni slati oružanu pomoć ugarskom kralju, kako su to u srednjem vijeku činili svi vazali spram svog lenskog gospodara; ugarski

neprijatelji nisu bili bosanski ni obratno; Bosanci nisu bili dužni ko ini vazali ičijeg kralja ili njegove poslanike „honorifice" ko svog gospodara primiti ili mu „stan i hranu" davati; ni Ugarska ni ikoja država nije s pravom utjecala ni mogla utjecati u nutarnju upravu Bosne; niko nije kralja bosanskog glede vršenja kraljevske vlasti na red pozivao; izuzmi slučaje, u kojima su interesi vjere, kršćanstva i dobrobiti evropskog zapada igrali kakvu ulogu; Bosanac nije poznavao izvan okvira svoje domovine prizivnog suda u punom smislu te riječi; Ugarska nije Bosnu ko druge svoje zemlje branila, dapače joj je neprijatelje stvarala, proti njoj, ko proti sebi ogorčenoj državi, više puta zavojštila. Nijedna strana država, pa ni Ugarska, izuzev Tursku, nije držala u Bosni svoje vojske i bojnih sprava, osim samo privremeno i prelazno. Vlastela bosanska nisu bila vlastela države ugarske. Kralji bosanski imali su svoju vlastitu politiku, neki izrazito protivnu ugarskoj, neki ugarofilsku, ne ipak izdajničku po svoju domovinu ako izuzmemo Dabišu i famozni njegov ugovor gjakovački. Prvo vrijedi za bana Stjepana II., Tvrtka I., Stjepana Tomaša i Tomaševića. Stjepan Ostoja reć bi da je lavirao izmegju jedne i druge

politike; Stjepan Dabiša držao se je programa Sigismundova; Ostojićevo kratko vladanje ne može se u tom pogledu karakterizovati; Tvrtko II., koliko je god bio slab i nesiguran na prijestolju pa upućen na pomoć ugarskog kralja kao svog saveznika vodio je ipak svoju politiku, kako se to najbolje vidi iz njegovih odnošaja prema moćnom knezu cetinskom Ivanu Nelipiću i općini Mletačkoj. Dakako da je ideja bos. samostalnosti najasnije zasjevnula za kralja Tvrtka I., koji je bio priznan ne samo za kralja Bosne i Srbije, nego i Hrvatske i Dalmacije, pa ga takovim priznao i sam prvostolnik spljetski Andrija, kad mu je preporučio crkvu i svećenstvo, a Tvrtko potvrdio nadbiskupiji spljetskoj i njenom natpastiru sve povlasti i imovinu. Tomaša za kralja bosanskoga potvrdio je Eugen IV. papa, a sina mu Tomaševića dao je Eugenov nasljednik Pije II. iz Rima po svojim poslanicima okrunit.

Dakako da ohola ugarska diplomacija najizrazitije zastupana po Ljudevitu Velikom, Sigismundu i Matiji Korvinu, mrko gledaše na susjednu Bosnu, koju su ugarski kraljevi baš kao i Srbiju, Moldavu i Vlašku povlačili u okvir svoje države.

Bosanska država imala je vlastito svoje na svojim pravnim ustanovama uregjeno sudstvo.

Dubrovnik je imao u Bosni posebni svoj na reciprocitetu osnovani sudbeni postupak, po kom je njegovim gragjanima bila u Bosni zajamčena pravna zaštita. Postupak taj utanačen je vlašću i privolom bos. vladara, kao što su i ine pravovaljane za Bosnu saveze i ugovore sklapali i potvrgjivali jedino bos. kraljevi.

Dohotke krune, kao što su u Bosni bili: desetina, porez za trgovinu, carinu, solane, razni tributi, rudarina, srpski dohodak, mogoriš i stonski dohodak pobirali su jedino bos. vladari i niko drugi.

Sve ovo, kao i to što su bos. vladari raznim velmožama i općinama poklanjali ili podijeljivali koju čest svoje države, grad ili župu samovlasno, nikog ne pitajuć, nikom to prije ne notificirajuć, niti ne moleć od ikog aprobacije jasno dokazuje, da su bili jedini gospodari u svojoj kući, potpuno suvereni, quod erat demonstrandum.

Zaključak.

G. 1463. kucnu mrtvačko zvono bos. državi. Korijeni, žile njenog državnog života bile su rastočene crvom nesloge plemstva, izdaje patarenstva. Čaša bijede bila je prepuna. Mnogu i mnogu kaplju ulio je u nju osim inih zala i neugasivi sredovječni madžarski imperijalizam. Stablu bos. države je on često i često puta poput silnog vihora polomio grane, odnio zeleno lišće, pokrutio žile — korijena ali ne mogaše uništit zalijevana mnogokrat rujnom bosanskom krvlju, mudrom diplomacijom bos. kraljeva, a najviše blagonaklonošću i milošću apoštolske rimske stolice.

U Anadolu je još od 14. vijeka silno zabučalo i zatalasalo se more otomansko Valovi njegovi zapljuskivali su već u prvim decenijima 15. stoljeća pragove bos. države. Pod željeznim udarcima Osmanlija pade u prah ohola Vizantija, prijestolnica Romanije,

pade Bulgarija i na kosovu Srbija. Turci postadoše neposredni komšije Bosni.

Činilo se, da je mala Azija užarena peć, iz koje ima da suklja kroz puna 4 stoljeća plamen na Evropu. Balkan joj je bio prvi na udaru. Preko mrtvih glava junačkoga grčkog cara Konstantina, bugarskoga Šismana i srpskog Lazara Hrebeljanovića jurili su Osmanlije na Zapad k Savi i Dunavu zaneseni lovorima pobjeda.

U prvoj polovini 15. stoljeća trepetao je već zrak nad Bosnom olujom zasićen azijatskom munjinom. Bilo bos. državnog života je sve slabije i slabije kucalo; svaki čas je moglo stati. Kralji bos. tražili su pomoći sa zapada, komu je Bosna od vajkada naginjala ko grana hrvatskog stabla. Pomogao je, koliko je ko mogao; Ungarija Korvinova je mogla najviše pomoći, ali nije htjela ni prstom maknuti.

Historička odmazda vratila joj je šilo za ognjilo. G. 1525. Ungarija razrovana, nemoćna vapi pomoć sa zapada. Uzalud! Jedina posestrima joj politička kraljevina Hrvatska pojuri u pomoć. Prekasno! Kruna i kraljevina sv. Stjepana pade u ruke padišaha; Hrvatskoj kraljevini Osmanlije dodijaše, ali joj

ne kidisaše državnom životu. (Nije li to očit upliv bosanskih begova u prilog svojoj braći? Op. uredništva).

Isto ono svijetlo oružje u junačkim desnicama carske vojske a pod stjegovima dvoglavoga orla, koje je u letargiji i mrtvilu ležećoj Ungariji nakon 150 godina robovanja vratilo željenu slobodu, pa ju tako probudjelo na novi državno-politički život vrativ joj stare granice, kakve joj bijahu za Stjepana i Ladislava, a pomalo i samostalni državni individualitet u okviru drž. ugarskog prava — isto to, velim, svijetlo oružje vratilo je slobodu iza mrkle noći robovanja i Bosni, koju zaposjede vojska kralja hrvatskog i to najviše radi tog, jer je Bosna i narod joj srca i krvi hrvatske, a car Habsburgovac kralj hrvatski. Bosna vjeruje, čeka i nada se, da će kralj hrvatski vratiti granice hrvatskoj kraljevini Tomislava, Krešimira i Zvonimira, koje je i Bosna za svoje zakonite vladare priznavala, vratiti Hrvatskoj samostalni državno-politički život u najširem opsegu unutar granica hrv. državnog prava. To je naše političko vjerovanje, a na tom vjerovanju temeljiće se i naše političko djelovanje, jer je vjera bez dobrih djela mrtva.

Stvarni ispravci; oveće tiskarske pogriješke.

Str. 5. 1. redak odozgo iza riječi: vlastitom, dodaj: od Srba.

Str. 7. 8. retku odozdo dodati je još o banu Stjepanu Kotromaniću, kako se on sam na pečatu naziva: „Si † je pečat gospodina bana Stjepana Kotromana, svobodnoga gospodina vse zemlje bosanske i usorske i solske i dolnje Krajske i sve zemle hl'mske †".

Str. 14. 6. retku odozdo iza riječi: Dmitrije, dodati je: srpskoj državi.

Str. 15. U retku 9. i 10. odozgo treba izostaviti riječ: donum.

Str. 22. U retku 13. odozdo mjesto: u Tivumi, čitaj: u Turinu.

Str. 22. U retku 9. odozdo mjesto: svojim, čitaj: svim.

Str. 23. Protovestijar bijaše ispočetka nadzornik kraljevskog ruha; rizničar (riza-ruho) nadglednik kraljevskog nakita i dragocjenosti; blagajnik ill upravitelj krunskih dobara. Kaznac je pobiratelj krunskih dobara.

Tepčija bješe po svoj prilici meštar dvorskih paža.

Str. 24. Redak 7. odozdo čitaj: zove sebe Tvrtko.

Str. 25. U drugom retku odozgo izostaviti prvu riječ: prva.

Str. 39, U retku 7. odozdo izmegju: Dabiše i Stjepana Ostojića, dodaj: Ostoje.

Str. 31. Redak 4. odozdo: Našemu istoričkom izragjanju i dokazivanju ništa ne smeta, što novija numiznatička istraživanja hoće da dokažu, da Tvrtko I. kao kralj nije u opće kovao novca.

Str. 40. k retku 3. odozgor. Knez Pavlović, Sandalj i Hrvoje imali su grbove, jer su bili patriciji mletački i dubrovački, pa su uz patricijat primili i grbove sa zapada.

Str. 40. 9. redak odozdo mjesto: minus, čitaj: majus.

Str. 47. Prvi redak odozgo treba vas ispustiti.

KNJIŽNICA
hrvatskog kulturnog društva
„NAPREDAK“
u Sarajevu

BIBLIOTEKA GRADA SARAJEVA
ZAVIČAJNA ZBIRKA

„HASAN KIKIĆ“